

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ.

XII. ÉVFOLYAM.

1897. október.

VIII. FÜZET.

TANÍTÓKÉPZÉS.

Tanítóképző tanárjelöltjeink az egyetemen.

A közoktatási miniszter, miként azt lapunk más helyen közli, elrendelte, hogy a tanítóképző tanárjelöltek a polgáriskolai képző elvégzése után, a tanfolyam tartama alatt az egyetemen pedagógiai előadásokat hallgassanak.

Bármí szerény körben mozog is a miniszternek ez az intézkedése, mégis bizonyára általános örömet és meglepedést okoz a tanítóképző tanárok között, sőt talán szélesebb körben is. Közelebb hozza egy lépéssel a népoktatási intézeteket az egyetemhez az által, hogy azon a válaszfalon, a mely mereven elválasztotta legfőbb népoktatási intézetünket a tudományos kiképzés középponti intézetétől, valami csekély rést üt. Mi ezt a kis eredményt is tudjuk méltányolni, mert egy lépéssel való közeledést jelent a közoktatás punctum saliensét alkotó tanító-s tanárképzés egységes rendezése felé.

Ránk, tanítóképző tanárookra nézve pedig különösen becses, sőt nagyfontosságú ez az intézkedés; mert hivatva van arra, hogy tanítóképző tanárképzésünk fejlődésének újabb lökést adjon, az ügy haladását egészséges irányba terelje. Dr. Wlassics Gyula közoktatási miniszter több ízben, de különösen a nők egyetemi képeztetése alkalmával tett nyilatkozatai kétségtelenné teszik azon álláspontját, hogy a tanítóképző tanárok az egyetemen nyerjék kiképeztetésüket; hinni lehet, hogy e rendelet ezen elvének kifolyása, s ez intézkedést mások is fogják követni, a melyek a végleges rendezést előkészítik.

Korántsem tekinthetjük tehát ez intézkedést az eddigi viszonyok betetőzésének, az eddigi eljárás utolsó lánczszemének, sőt inkább a további fejlődés kezdetének. Maga a paedagogiumi tanári testület is, a mely hivatva van a tanítóképző tanárok képzését ellátni, ekként fogta fel a dolgot, miről tanúskodik azon intézkedése, hogy a tanárjelölteket nemcsak a pedagógiai tárgyak, *hanem más szaktudományok hallgatására is utasította.* Az a körülmény, hogy e tanári testület a jelölteknek módot kívánt nyújtani a szaktárgyaikban való magasabb kiképeztetésre, bizonyítja azt, hogy e testület hivatása magaslatán áll s komolyan óhajtja a mainál jobb és rendezettebb viszonyok létesítését.

Mínthogy tehát minden oldalról tapasztalható az ügy további szervezéséhez való jóindulat, egyesületünknek is meg kell ragadnia az alkalmat, hogy tanítóképző tanárképzésünket és képesítésünket rendezett viszonyok közé jutni segítse.

Egyesületünk álláspontját az 1894-ben tartott közgyűlés, részletesebben pedig a tavaly tartott II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus tanítóképzési osztályának határozatai jelzik. E határozatok a törvényhozás útján való *országos rendezést* kívánják. Ez állásponttól, természetesen, el nem térhetünk, ennek keresztülvitelét kell sürgetnünk s addig nem nyugodhatunk, míg tanítóképző tanárképzésünk és képesítésünk az ország összes tanítóképzőire nézve egységesen nem szerveztetik. Ámde az új törvény megalkotásáig még sok víz fog lefolyni a Dunán s az ügy a mai rendezetlen alakjában tanítóképzésünk növekedő kára nélkül tovább nem maradhat. Tanítóképző-intézeteinkben is fenyeget a tanárihiány réme s a kormány kénytelen volt az utóbbi időben olyan polgári iskolai képzettségű tanárokkal tölteni be a megüresedett állomásokat, a kik nem is voltak hallgatói a tanítóképző tanári kurzusnak. De meg mind általánossabbá lesz az a nézet, hogy a polgári iskolákra szóló képzettség nem elegendő a magasabb fokú tanítóképző tanári szék betöltéséhez; mindinkább gyökeret ver az a felfogás, hogy a jelenlegi állapotok, ha tovább is fenmaradnak, fenyegetik a tanítóképző tanárok társadalmi és anyagi helyzetét. Egyszóval, a mai viszonyok veszedelmet rejtenek magukban, teljesen megérték a szanasárlásra.

Fentartva tehát az egyesületnek közgyűlésekben kifejezett álláspontját, nem kell visszariadnunk oly lépések provokálásától, a melyek az ideiglenes rendezéshez vezetnek.

Ilyen ideiglenes, illetőleg rendeleti úton való intézkedéseknek gondolnám a következőket:

a) Rendeztessék a «tanítóképző tanári kurzus»-on lévő jelölteknek az egyetemi előadásokon való részvétele; a rendezés alapjául szolgáljon azon szakcsoport-beosztás, a mely a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus tanítóképzési osztálya által a tanítóképző tanárok képesítése tárgyában megállapított. (L. Magyar Tanítóképző 1896. évfolyamának 394. lapját).

b) Ugyanez az intézkedés foganatosíttassék azon tanítónőképző-tanárjelöltekre nézve, a kik az állami polgári tanítónői kurzust elvégezték.

c) Állítson fel a miniszter tanító- (és tanítónő-) képző tanári vizsgáló-bizottságot, a mely egyetemi-, elemi- és polgáriskolai tanítóképző tanárokból álljon.

d) Mondja ki a közoktatási miniszter, hogy a közvetlen rendelkezése alatt álló tanítóképző tanári állásokat csak azokkal töltsi be, a kik a tanítóképző tanári képesítést a vizsgáló-bizottság előtt megszerezték.

Hiszem, hogy ma már sem elvi, sem gyakorlati akadályuk nincsen ilyen intézkedéseknek, a melyeknek az a haszna is megvolna, hogy előkészítsék az ügynek törvényhozás útján való országos és végleges rendezését.

Ezek az én javaslataim. Mondja el más is nézetét; mert korántsem tartom azt, hogy ez intézkedéseknél ne lehetne jobbat gondolni és foganatosítani. Bizonyos csupán az, hogy a tényleges reformok ideje e téren elérkezett s tartsuk felszínen az ügyet, míg az megoldáshoz nem jut.

Nagy László.

A tanítónőképzők tanterve.¹⁾

— Bizottsági előterjesztés. —

Tisztelt választmány! A tanítónőképző-intézetek tanterv-javaslatára ügyében kiküldött háromtagú bizottság (Ember Károly, Nagy László, dr. Weszely Ödön) megbízásában eljárván, annak nevében tisztelettel a következőket jelentem:

I. A tanítónőképzők számára az orsz. közoktatási tanács által készített *tantervjavaslat* habár azon alapelven készült, hogy a férfi és nő tanítóktól ugyanazon képzettség kívánandó, mégis sokban eltér a férfi-tanítóképzők tantervétől.

Mindenesetre helyes dolog, ha a kétféle intézet tantervében figyelembe vétetik a férfi és nő természet különbsége, s a tantervek ennek megfelelően bizonyos eltéréseket mutatnak.

Kérdés azonban, hogy ezen eltérések a javaslatban valóban a nő sajátos fizikai és pszichikai egyéniségének megfelelők-, valóban arra szolgálnak-e, hogy a női jellemnek megfelelőbb módon éressék el ugyanaz a cél, melyet a férfiképzők számára is kitűztek.

Kétségtelen, hogy erre vonatkozólag azok nyilatkozhatnak legilletékesebben, kik a tanítónőképzéssel foglalkozva, megismerték azon hiányokat, a miket a nő műveltségében a tanítónőképzőknek kell pótolnia, megismerték azon nehézségeket, melyek fölmerülnek akkor, midőn a tanítónőjelölteknek a kiszabott anyaggal meg kell küzdeniök, s megismerték a nő lélek azon irányát, mely erősítésre szorul ép úgy, mint azt, melyben talán fölülmúlja a hasonló korú férfi növendéket. Kívánatos tehát, hogy nyujtassék mód a testületeknek, hogy a tantervjavaslatra vonatkozólag annak elfogadása előtt észrevételeiket megtehessek.

A tanterv a férfiképzők tantervétől a következőkben tér el:

I. A heti óraszám tekintetében:

Több órát juttat a javaslat a tanítónőképzőknek *a)* a német nyelvből 3, *b)* a földrajzból 1, *s c)* az ének- és zenéből 1 órával.

Kevesebbet: *a)* a mennyiségtanból 2, *b)* a természetrajzból és kémiából 3 órával.

Az anyag azonban itt-ott ugyan más elrendezéssel, de jórészt ugyanaz.

Az anyagban való feltűnő különbségek a következők:

1. A német nyelvi tananyag a nőképzők tantervében részletezve van, míg a férfiképzőkében nincs.

2. A közgazdaságtan a férfiképzőkben a történelem és alkotmánytanhoz, míg a nőképzőkben a háztartástanhoz van kapcsolva. Az anyag azonban ugyanaz.

3. A mennyiségtan anyagának a felosztása erős különbségeket mutat.

Így az I. osztály anyaga (minthogy az óraszám is egygyel kevesebb), meg van apasztva a számrendszerek, a számok tulajdonságainak s ará-

1). L. a június 16-iki (M. Tanítóképző, júniusi füzet 422. lapján) és az október 25-iki M. T. jelen füzet, egyesületi rovat.) választmányi ülések jegyzőkönyveit.

nyosság ismertetésével. Ezek közül az arányosság a III. osztály anyagához van beosztva, az előbbi kettő azonban már egyáltalán nem fordul elő.

Az anyag azonban másrésről meg van szaporítva a mértannal, mely a férfiképző első osztályában, habár ott egygyel több óra van a mennyiségtanra szánva, egyáltalán nem szerepel.

A II. osztály anyaga kevesebb (a heti óraszám is egygyel kevesebb), a mennyiben a százalékszámítás, a kamatszámítás, s éremszámítás a III. osztály anyagához van csatolva,

E helyett ismét a mértan anyaga van megtoldva a stereometriával, a mely a férfiképzőben a III. osztályban fordul elő.

A III. osztály anyaga ugyanaz, mint a férfiképzőkben, csak hogy meg van toldva azon fejezetekkel, melyek az előbbi osztályokból elmaradtak: az arányosság-, százalék-, kamat- és éremszámítással.

Ezek helyett cserébe a férfiképzőben a testtant tanulják, a mely a nőképzőben a III. osztály anyagához volt csatolva.

Az anyag tehát végül még is csak ugyanaz, kivéve a számrendszerek s a számok tulajdonságainak ismertetését.

4. A természettudományok anyagában a következő különbségek mutatkoznak:

Az I. osztályban a csillagászati földrajzhoz hozzá van csatolva a fizikai földrajz is, mely a férfiképzőnek második osztályában szerepel. (Az óraszám ennek megfelelően egygyel több.)

Ezért a II. osztály anyaga kevesebb, mint a férfiképzőben.

A III. osztályban a földrajzból azonban ugyanazon anyag végzendő a nőképzőkben 2 órában, mint a férfiképzőben heti 3 órában.

A fizika anyaga ugyanaz, csak hogy föl van osztva a II. és III. osztály között heti 2—2 órában.

A természetrajz anyaga szintén ugyanaz, t. i. növénytan az I. osztályban, állattan a II. osztályban és vegytan-ásványtan a III. osztályban; de az órák száma osztályonként 1—1-gyel kevesebb, vagyis 2—2 (a férfiképzőkben 3—3).

Mindezek megfontolásra méltó eltérések, s csak a közvéleménynek ad kitejezést az egyesület, ha fölkéri a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, hogy a javaslatot az áll. tanítónőképzők tanári testületeinek oly célból megküldeni kegyeskedjék, hogy a javaslatra vonatkozó észrevételeiket megtehessék, s ezen észrevételek a jóváhagyás előtt figyelembe vehetők legyenek.

Hiszszük és reméljük, hogy ezen kérelem alól ő nagyméltósága annál kevésbbé fog elzárkózni, minthogy a tanítóképzők tanterv-javaslatát annak idején hasonló célból szintén megküldötte a tanári testületeknek.

II. Ezzel kapcsolatban, bár a megbízás erre nem terjedt ki, a küldött bizottság még két körülményre bátorkodik a választmány figyelmét felhívni.

Az egyik az, hogy a felsőbb leányiskolák s a tanítónőképzők közötti mai kapcsolat fön nem tartható. A mennyiben ugyanis a ma fennálló viszonyok miatt az átlépés a felsőbb leányiskola VI. osztályá-

ból a tanítóképzőkbe el nem kerülhető, javasolja a bizottság, hogy a felső leányiskolák VI. osztályából átlépő tanulók számára külön tanfolyam állítandó, s ezen tanfolyam számára külön tanterv készítettő.

III. A másik pedig a kiseddévónb- és tanítónőképzés egyesítésének az ügye.

A mennyiben a választmány álláspontja az volna, hogy e kettő egyesítettessék, s a mennyiben ez az egyesítés a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete értelmében egy kiseddévóképzőnél életbe is lépett, a bizottság javasolja: hogy a tanterv készítésénél ez a körülmény is figyelembe vétessék, s így a tervezet pedagógiai része a kiseddévásra való tekintettel átdolgoztassék, s a heti óraszám fölemeltessék

Budapest, 1897. október 26.

A bizottság nevében:

dr. Weszely Ödön.

Az óvó- és tanítónőképzés egyesítése.

(Válasz e folyóirat szerkesztőjének megjegyzéseire.)

Nagyon köszönöm, hogy érdemes szerkesztőnk elmondta aggodalmait s kifejezte tiltakozását. Ezzel alkalmat adott nekem arra, hogy a kifogásolt dolgokra nézve igénytelen véleményemet bővebben is elmondjam.

Első észrevétele, illetőleg tiltakozása az óraszám leszállítására vonatkozik. Igaza van. Én is tiltakoznám minden olyan kísérlet ellen, a mely a tanítóképzésnek a tantervben meghatározott színvonal alá szállítására törekszik. Itt csak az a kérdés merülhet fel, hogy a növendék a magyar nyelvből, német nyelvből és a hittanból heti 3, 2, 1 órával megszerezheti-e azt a tudást és műveltséget, a melyre neki, mint leendő tanítónak szüksége van. Az eredeti tanterv a magyar nyelvből heti 4, a német nyelvből heti 3 s a hittanból heti 2 órát ír elő. Mi e tárgyak heti óráinak a számát 1—1-gyel leszállítottuk és a három órát a gyakorlati kiképzésre fordítjuk. Hogy miért tettük ezt, már elmondtam a szeptemberi számban megjelent czikkelyem 3. pontjának a) b) c) d) bekezdéseiben. Elöttem mindig az lebeg: mily fokú általános és szakműveltségre van a növendéknek szüksége, hogy az életben, mint gyakorlati ember a hozzá kötött várakozásnak megfelelhessen. Állítom, hogy heti 3 órával az intézetének élő tanár megadja és be is gyakorolja azt a magyar nyelvi anyagot; nyújtja azt a magyar nyelvi műveltséget, a melyre a növendék okleveles tanító korában építhet s a melylyel tanítói működését helyesen megkezdheti s folytathatja.

Mit ér a magyar nyelvi ismereteknek nagy terjedelme, a 6—8—9 nyomtatott ívre terjedő rendszeres nyelvtan, ugyanannyira terjedő irálytan, költészetten s irodalom-történet tárgyalása, ha a növendék az azokban feldolgozott ismeretanyagot úgy sem állandósíthatja haszonnal, ha a beemlézés után következő 2—3—4 hét alatt jó részét úgy is elfelejti. Mielőtt tantervet szerkesztünk, azzal kell, hogy tisztába jöjjünk: mit és mennyit nyújthatunk a többi tudományág mellett a magyar

nyelvből a 15, 16, 17, 18 éves növendéknek. Nem az itt a kérdés: mennyit képes betanulni, hanem mennyi táplálhatja természetszerűen lelki világát s mennyit vagyunk képesek abból be is gyakorolni. Nemcsak *gazdag*, de *mívelt* magyar nyelvi készséget is kell adnunk. Az új ismeretek gazdagítják, a gyakorlás műveli magyar nyelvi képzettségünket. Heti 3 órával minden túlterhelés nélkül megadhatjuk 4 éven át a megfelelően gazdag és művelt magyar nyelvi tudást.

Sokszor mondtam már, hogy vannak kitünő pedagógusaink, a kik azt tartják, hogy az ifjúság testét és lelkét még tovább is lehet feszíteni, hogy a testgyakorlatokat, a játékokat, a testedző foglalkozásokat azért kell nagyobb figyelemmel felkarolnunk, hogy a testet *a fokozottabb lelki munkának elviselésére képessé tegyüek*.

Már bocsánatot kérek, a míg élek, kárhoztatni fogom ezt az álláspontot. A lélek a szellemi táplálékoknak egy bizonyos mennyiségét élvezettel emészti meg; a tápléknak egy bizonyos mennyisége gyönyörűen gyarapítja és tartja fenn az ifjúság lelkét. Ha a lelek egyszer jóllakott, hiába gyömöszöljük belé az újabb ismereteket, nem kell az neki, míg a természetszerűen elhelyezetteket fel nem dolgozta.

Növendékeink túl vannak terhelve. Miért? Mert eljárásunkban nem a természeti törvények, hanem tantervek s tankönyvek döntenek. Ezt úton-útfélen halljuk s a baj mégis megmarad. Helyes, szerkesztünk tantervet, de nem a nekünk nem való idegen minta, az úgynevezett *fokozott igények*, hanem a 15, 16, 17, 18 éves ifjak és serdülő leányok lelki és testi életének törvényei szerint. E törvények oly régiek, mint maga az ember, annyira megmagyarázták már az ókoriak, hogy nekünk alig hagytak valamit fenn. Nem is a törvények ismeretében, mint inkább azok *gyakorlati alkalmazásában* van a baj. A mikor az elméleti tárgyakból 3 órát a gyakorlatra vettem fel, tulajdonképen csak azt a törvényt akartam megvalósítani, a mely azt mondja: «Csak azt tudjuk igazán, az mivel bennünket, a mit meg is próbáltunk, a mit meg is tudunk csinálni.» *Sokkal különb tanítói nemzedékeket adunk a nagy életnek, ha kevesebbítjük az értelmi gazdagságot s inkább emeljük az értelmi műveltséget.* Hogy a német nyelvet heti 2 órában és a hittant heti egy órában megfelelő eredményre taníthatjuk, azt, bővebben nem magyarázom, hanem utalok szeptemberi cikkelyem 3. pontjának a) c) bekezdéseire, *Tudjon a tanár németül, alkalmazza a helyesen értelmezett direkt módszert* (mint Krausz kollega úr mondta: az utánzó, direkt, anyai módot), azután a szép eredmény el nem maradhat.

Igaza van Nagy László mélyen tisztelt szerkesztőnknek, a mikor kifogást tesz a még el nem fogadott új tanterv bevezetése ellen. Teljesen aláírom észrevételét. Maradjunk tehát a régi tanítónőképző-intézeti tanterv mellett, míg az újat életbe nem léptetik.

Azt mondja érdemes szerkesztőnk, hogy tervezetem *nem a benső egyesítés, hanem az egymásra építés látszatát viseli*.

Lehet, hogy ilyen látszata van. En csak annyiban látom benne az egymásra építést, a mennyiben a hat éves kornak természetszerű folytatása a 7., 8. és a többi esztendő. Hogy nézetemet világosabban s kifejezzem, elmondok néhány példát. A növendékek megfigyelik pl.

a gyermekek beszédjét. Ha a paedagogia tanára helyesen jár el, végig vezetni növendékeit az összes évfolyamokon; tanulmányuk tárgyává teszik a 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 éves gyermekek beszédmódját; tehát a hatodik évnél nem állapodnak meg, hanem végigmennek a népiskola összes évfolyamain. Vagy lássunk egy másik példát. Mondjuk, hogy a növendékek a nevelő-intézet (óvó és iskola) feladatáról tanulnak. A pusztá óvónőképző eddigelé csakis a kisedővás feladatát ismertette, az egyesített intézet tovább megy s egyben nyújt fogalmat a kisedővó-intézet és a népiskola céljáról és rendeltetéséről. Mindkettőnek feladata a többi között a közegészségügy terjesztése. Mi a teendője e tekintetben a nevelőnek, legyen az akár óvó, akár tanító? A közegészségügyi ismeretek egyek és ugyanazok; a jó egészség fentartása minden nevelőnek kötelessége. Az eszközök is ugyanazok; a jó egészség fenntartásának módjai egyek. Nem állíthatja senki, hogy mind a két intézetben nem ugyanazon egészségügyi szabályoknak kell érvényesülniök. A módok ismertetésénél végig kalauzoljuk a növendékeket a 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 éves gyermekek testi nevelésében. Megismerik pl. a tisztaság fentartását a 3. évtől a 12. életévig, a játékok kialakulását a 3. évtől a 12. évig és így tovább.

A növendékekkel, mihelyt az intézetbe lépnek, megkezdjük a gyakorlati kiképzést. Kezdetben csak figyelnek, de mihelyt csak lehet, próbát is tesznek. A gyakorlati próba, a cselekvésen alapuló gyakorlati kísérlet vezeti őket a legszilárdabb, legtisztább ismeretekre. Hiába, a pusztá megfigyeléssel a növendék mindig passiv munkára van utalva, ez pedig, mert hamar kifárasztja a lelket, nem lehet oly képző hatású, mint ha gyakorlatilag működünk közre. Nem tudom, hogy a mai tanítónőképzők e tekintetben milyen eljárást követnek, tehát nem is állíthatom véleményemet eljárásuk mellé. Ha jól vagyok értesítve, a legtöbb tanítónőképzőben az I. II. évesek figyelnek, tapasztalatokat gyűjtenek; a gyakorlati foglalkozás (tanítás) csak a III. évfolyamban veszi kezdetét. A növendéknek nemcsak néznie, pusztán megfigyelnie kell a 3—12 éves gyermeket, hanem azzal tényleg foglalkoznia. Csak, ha foglalkozik vele, ismerheti meg jól testét, lelkét, testének és lelkének fejlődését. Nagy László, igen tisztelt szerkesztőnk, azt óhajtja, hogy az I. II. évesek csak figyeljenek, tapasztalatokat gyűjtsenek óvóban és iskolában, a III., IV. évesek pedig felváltva az óvóban és iskolában gyakorlatilag foglalkozzanak. Minden attól függ, hogy a gyakorlati kiképzést mint vezetjük. Ha a növendéknek nem volna más teendője, mint az óvóban vagy iskolában nyolcz óra előtt megjelenni s azután 10-ig, 11-ig a mintá-óvónő vagy gyakorlóiskolai tanítónő gyakorlati foglalkozásait csak pusztán megfigyelni, a gyakorlati képzés módja nem lenne helyes. A növendéknek konkrét eseményekből kell a tanulást levonnia, saját önmunkásságával kell fokról-fokra az újabb neveléstanítási tapasztalatokra rájónie. Mert hiszen a neveléstanítás nemcsak az egyes tárgyak körébe tartozó ismereteknek módszeres feldolgozásából áll, hanem még sok egyéből is. Pl. a napos növendék, mint a jó tanítónő, első az iskolában. Mihelyt megérkezik az első gyermek, már akad nevelés-tanítási munka. Megnézzük, szépen köszön-e? jól nyitotta-s tette-e be az ajtót?

illedelmesen megy-e helyére? hogy veti le a kabátot? hogyan akasztja a fogásra? mi kelti fel tudvágyat? mit kérdez? stb. stb. A foglalkozás megkezdése előtt nagyon sok és igen lényeges feladatokat kell a növendéknek megoldania. A mely minta-óvóban és gyakorló-iskolában az óvó és gyakorló-iskolai tanítónő saját példájával mutatja meg, mint kell a gyermekkel az óvói foglalkozás és a gyakorlati tanítás előtt eljárni *s alkalmat ad arra, hogy a növendékek az ő mintásszerű példák szerint, saját erejükkel, öntevékenységekkel hasonló cselekedjenek*, ily intézetben a gyakorlati kiképzés helyesen indul meg, a legjobb konkrét cselekményeken nyugszik. Az I. osztálybelieket az iskolai év végén az óvóban pl. egy társasjáték rendezésével, imádkoztatással, dal- vagy versikismétléssel megbíznám; a II. éveseknek az év utolsó három hónapjaiban már a népiskolában is adnék 1—1 rövidke, $\frac{1}{4}$ órai tanításra alkalmat. A növendék a gyakorlati tanítás módját csak akkor értheti meg, a módszertan szabályaival csak az esetben jöhet tisztába, ha főként saját gyakorlati foglalkozásával megvalósítani tudja.

Végül még az új intézmény elnevezése ellen tesz az érdemes szerkesztő kifogást. Erre én nagy súlyt nem fektetek. Mindegy nekem, akárhogyan keresztelik is el a megszületett gyermeket. Nekem a gyermek drága, nem a neve. A ki jobb nevet tud, ajánljon jobbat.

Láng Mihály.

A kassai gazdasági kurzus és tanulságai.

Néhány év óta módunkban lehetett tapasztalni, hogy a *mi* ügyeinket nemcsak a hold-utczai minisztériumból intézik, de a földművelési miniszterek keze is itt jár a szívünk tájékán; azt az életerőnket bolygatva, a melyik nemcsak tanulmányi ügyeinket szabályozza, de továbbfejlésében esetleg egész nevelési rendszerünk megváltoztatásának lehet okozója. Ugyanis az utóbbi időben a gazdaságtan és kertészet tanítását, ezek gyakorlatát illetőleg több olyan rendeletet kaptak intézeteink, melyeknek a «földművelésügyi miniszter úrral egyetértőleg» megjegyzése világosan mutatja azok provenientiaját.

Ott kezdődik ennek az eddig idegen kéznek szokatlan érintése, mikor a nevezett minisztérium hatáskörébe tartozó budai vinczellérképzőnek igazgatója, azóta gyümölcsészeti miniszteri-biztos, sorra látogatta állami képzőinket abból a célból, hogy ú. n. gyakorló-kertjeinket berendezésükre, üzemtervükre nézve megvizsgálja s egyszersmind a kertészet, fatenyésztés, szőlőművelés sikeresebb tanítására vonatkozólag szakzerű jó tanácsokat adjon a kertészeknek és a nevezett foglalkozások ellenőrzésére közvetlenül felügyelő igazgatóknak.

A második lépés az volt, mikor az új modorú tanképesítésnek második esztendejében a gazdaságtani írásbeli dolgozatokat a többitől elkülönítve kívánták felterjesztetni, ha nem csalódunk, ismét a szomszéd minisztérium részére történt átszolgáltatás céljából, a hol, úgy látszik, bele akartak pillantani a képzők mezőgazdaságtani oktatásának a tükrébe. E sorok írójára a posteriori azt a hatást teszi az így megejtett vizsgálódás, hogy az reánk nem volt kedvező. Ennek tudjuk be, hogy a

rá következő évben azt olvastuk a mi minisztériumunk költségvetésének indokolásában, hogy a földművelési tárca terhére négy állami képzőnél a gazdaságtan ellátására külön szakőrök fognak kinevezetni s az ügy továbbfejlesztését igérvén, a kormányok néhány felekezeti képző és papnevelő intézet fennhatóságánál is közrejártak hasonló intézkedések létesítésének célzatával, a mire oda államsegélyt is helyeztek kilátásba.

Azután jöttek a húsz-koronás arany-jutalmak a mezőgazdasági tanultságban és a gyakorlati foglalkozások terén leginkább kivált negyedéves növendékek részére, tulajdonképen ösztönzésül a következő generációknak. Ezzel egyidejűleg az agrikultúra gyakorlati foglalkozásai iránt legtöbb hajlamot tanúsított és épen, hogy képesített tanítójelölteinket vette a földművelésügyi kormány pártfogásába olykép, hogy részükre néhány földműves-iskolában két éves tanfolyamokat állított be, hogy így a gazdasági irányzatú ismétlőiskolákat szervező földműves vidékeknek és iskoláknak speciálisan képzett tanítóanyagot készítsen elő. Ez a dolog még eleven emlékezetünkben lehet.

Mikor az a czéltudatos kiválogatás a mult tanév végével a fele útját megfutotta, épen a tanképesítő vizsgák ideje alatt kaptuk ismét csak a földművelésügyi kormány sugalmazásával kiadott rendeletet, hogy már magukban a képzőkben óhajtja a minisztérium a földművelő nép javára a leendő tanítók gazdasági szakirányú kiképzését intenzívebbé tenni. S addig is, míg e czél szolgálatában minden képzőhöz a megígért *gazdasági szaktanárt* kinevezheti, a tárgyat jelenleg előadó tanárok részére a kassai, keszthelyi és kolozsmonostori gazdasági tanintézeteknél négy hetes tanfolyamokat rendez, hogy az ott nyert okulás alapján a népre felette nagy fontossággal bíró modern gazdasági szakismeretek hamarabb eljussanak a fiatal tanítóság révén a maguk helyére.

Ezekben foglalható össze az a szervezkedés, a mely a magyar nép főfoglalkozásának javítása érdekében a mi intézeteinket illetőleg a közelmultban történt s a mely intézkedéseknek nagyobbodó gyűrii esetleg tanítóképzésünk irányának megváltoztatására lehetnek döntő befolyással. Ez a körülmény elég fontos arra, hogy közelebről vegyük szemügyre azt, a mi körülöttünk, sőt *velünk* történik. Magunk részéről a czél fontosságát és a mi révünkön történő kivitelének vagy legalább is szolgálatának módját más helyütt már megkísérlettük fejtegetni. Most az a kötelesség bir szólásra, melyet Clió névével szoktak kapcsolatba hozni. A mi házunk tájékán történt valami, a miről tudomást kell venni mindnyájunknak; a miről, bármi legyen is az eredménye, meg kell majd emlékeznie a magyar tanítóképzés részletező históriájának. A nevezett tanfolyamokat értem. Az is természetes, hogy arról a kurzusról és annak a tanultságairól van módom ezidőszerint megemlékezni, a melyeknek magam is egyik tagja voltam.

A fentérintett s f. évi június hóban jött 33.387. számú miniszteri felhívás megjelölve a kurzus tartásának szükségét és célját az állami és a felekezeti képzők gazdasági tanárait jelentkezésre hívta fel. A rendelet a *felette fontosnak* jelzett tárgy ellátására ugyanis a fentebb meghivatkozott költségvetési indokolás elvét fentartva, újólág kilátásba helyezi a külön e célra képzett *szaktanárok* kinevezését. De addig is,

míg ez megvalósítható lesz, a tárgyat ezidőszereint tanító tanároknak is módot kíván nyújtani, hogy e tárgynak, mint önálló stúdiumnak elméleti és gyakorlati vívmányaival közelebbről megismerkedhessenek, nevezetesen pedig a gazdaságok üzletvitelében tájékozódást szerezhessenek, hogy tudatosan lássák, mit miért kell tanítani.

Mind a három gazdasági (középfokú) tanintézethez tíz-tíz tanár lett volna kiküldendő. Mivel azonban a keszthelyi tanintézet (Georgikon) százéves fennállásának fordulójára új épületet kapott, a lázas sietkezésű építkezés miatt a tantolyam itt nem volt megtartható. A jelentkezők így a másik két tanintézetbe osztattak be. Ez alapon a kassai tanintézetnek a maga pompás dendrologiájával környezett s a kurzista tanároknak méltó irigység tárgyát képezett modern épülete augusztus hó folyamán 17 tanítóképző tanárt látott vendégül falai között.

Az augusztus 2-án megnyílt négyhetes kurzuson képviselve voltak, illetve résztvettek abban a következő intézetek és tanárok: a *csáktornyai* állami képzőtől Dékány Mihály és Nagy Károly, a *csurgói* áll. képzőtől Kardhordó László, az *egri* érseki képző részéről László János, az *eperjesi* gör. kath. képzőtől Kizák János, a *felső-lövői* ág. evang. képzőtől Zipser Róbert, a *győri* kir. kath. képzőtől Haller József, a *kassai* kir. kath. képzőtől Oppitz Sándor, a *lévai* állami képzőtől Kriek Jenő, a *losonczy* áll. képzőtől Nagy Iván, a *sárospataki* áll. képzőtől Kötse István, a *szarvasi* ág. evang. képzőtől Adámy Rezső, a *szepeshelyi* püspöki kath. képzőtől Juhay Antal, a *soproni* ág. evang. képző részéről Simkó Endre, az *ungvári* gör. kat. képzőtől Wladimir János és a *znióváraljai* állami képzőtől Mohar József és Ulrich Vendel.

Ez volt az első órától kezdve együttérző családot alkotott lelkes kis csapat, mely a pihenésre rendelt vakációt az ügy iránt való szeretetből szívesen áldozta fel Ceres istennőnek. De igazágtalanok volnánk krónikaírói tisztünkhöz, ha ugyanezt a lelkesedést fokozott mértékben nem emelnénk ki azokban, a kik a tanfolyamnak ismereteket szállító medrét alapos tudásukkal és egyszerűzetükkel kitöltötték. A gazdasági tanintézetnek előadó tanárait értjük.

A tanítást az intézet igazgatójával, *Kovácsy Bélával* az élén, a ki az állattenyésztést s rokon stúdiumokat adta nagy szeretettel és tudással elő, a tanári kar következő tagjai végezték: *Gerlőczy Géza* tanár előadta a növénytermelést és a rétművelést; *Szecssey István*, tanár a talajismét, gépismét és kis gazdaságok berendezését; *Szentimrey Imre* intéző vezette a mezőgazdasági okmutatást az intézettel kapcsolatos gazdaságban s *Uitz István* főkertész előadta a kertészetet, szállóművelést, borászatot, méh- és selyemhernyótenyésztést, vezetve egyszersmint az ezekre vonatkozó gyakorlatokat az intézet gazdasági kertjében.

Az előadások naponként délelőtt 8, illetve két napon 6 órától kezdve 12 óráig s délután 2-től 4-ig tartottak, de a mely utóbbi zárórából a gyakori tanulmányi kirándulás miatt rendszeren öt, hat óra lett, mire az «őreg praktikánsok» poros ábrázattal egy kis siestára haza kerülhettek.

Az anyag terjedelméhez képest az egyes tárgyak két-két egymásutáni órára osztattak be. Az előadásra kerülő nagy terjedelmű anyag

egységét szolgálta ez a beosztás. Az órarendbe illesztett tantárgyak egymásutánja pedig a rokon ismereteket terelte együvé.

Messze vezetne ezúttal, ha a feldolgozott anyagról csak rövidesen is megemlékezni akarnék. Fenntartom idevonatkozólag magamra nézve a kötelességet, hogy az előadásoknak vezérlő gondolatait a maguk egymásutánjában egy más alkalommal e lapok hasábjain bemutathassam.¹⁾ Új tantervünk előkészítésének utolsó óráiban talán sikerül még azáltal néhány *tiszta* barázdát szántanom ennek a tárgynak a fogásaiba.

Az bizonyos, hogy az előadó tanároknak nem kis fejtörést okozott a szűkre szabott idővel szemben az anyag kiválasztása. Idevonatkozó részletesebb utasítás, nemkülönben úgy a mi körülményesebben kidolgozott új tantervünk, mint a résztvevők e tárgyat illető képességeinek ismerete hiányában, azt a zsinórméréket állították maguk elé, a mit a *kis gazdák* helyzetének és viszonyainak ismerete adott a kezükbe.

Így a tudományos, definitiókon rágódó meddő szórszálhasogatás helyett, a mi a *fiatal* tudományzakok művelőinek rendes kenyerük szokott lenni, minden tárgynál és szakasznál azoknak a praktikus ismereteknek felsorolására szorítottak, melyeket a mezőgazdasági foglalkozások kritériumát képező természettudományok mérlegén már lemértek a modern gazdák. A parasztgazdaságokban előjövő műveleteket tanulságosan vezették vissza ható okaikra. Különösen kiemelték mindenütt a sablónszerű, az «öregapám is így gazdálkodott!» féle elvek bosszúálló hatását. Mindenütt a szakszerű ismeretek terjedésének szükségességét dokumentálták, a mellett, hogy a méltatásra került tárgyak egészéről, — melyek mindenike heti 6 órát foglalt le — azoknak kölcsönös egymásra vonatkozásáról tiszta képet nyújtottak. És mindezekon túl a szintén katedrákhoz nőtt s ezúttal a hallgatóság padjaiba került öreg, vagy öregedő növendékeknek a szokatlanul huzamos passzív figyelem kimerítő hatása ellen előadásaik frissességével kedveskedtek.

A délelőtti, a tantermekben hallott emez előadások bizonyára hozzá fognak járulni ahhoz, hogy e tantárgyunknak, a gazdaságtannak pusztán *elméleti* oktatása is már a megkezdett iskolai évvel is határozottabban fogja szolgálni az «élet» szükségleteit, követelményeit.

A hallgatott előadások anyagát maguk közt megbeszélő tanárok csakhamar meggyőződtek arról, hogy a természettudományokat valamennyi segédtárgyaival mozgósított mezőgazdaságtan tanítása alapos készültséget feltételez a tanárban. Ide vezették vissza azt a jelenséget, hogy képzeinkben ez a tárgy annyiszor cseréli gazdáját, hogy ők maguk is főtárgyaik szerint csoportosítva a hittantól kezdve le egészen a háziipar tanításáig tantervünknek eleven képviselői. A gazdaságtan valódi mostoha gyermeke a mi tanrendszerünknek. Az előadó tanár csakhamar belátja a tárgy kívánalmaival szemben gyengeségét s a legközelebbi tantárgy-felosztás alkalmával szívesen adja azt tovább . . . még járatlanabb társának. Ballaszt volt az mindig, mely csak a kötelezett óraszám kitöltésére szolgált. Épen ezeknek az aforizmáknak a

1) Szívesen vesszük, sőt kérjük ezt a részletes tájékoztatást is a tanfolyamról.

hatása alatt nem tagadhatták meg annak a nézetnek a jogosultságát, hogy a külön e tárgy ellátására képesített *szaktanár* az adott viszonyok mellett is több eredményt fog produkálni e sok ágú stúdium tanításában. De az a nézet is hívőkre talált, hogy a mennyiben — bocsánat a kifejezésért! — a *beltenyésztés* is tért hódítana, úgy a kurzusokat állandósítani, gazdasági tanintézetek fokozatai szerint tagolni s időben bővíteni kellene. A természettudományok tanárai mintegy praedestinálva látszanak arra, hogy gazdaságtani tanárokká képeztesse ki.

Ez lenne a kassai tanfolyam tanulságainak elsője. Teoretikus dolog, mint elvégre maguk az előadások is, a miknek révén leszámaztattuk. Már pedig maga a teória — tudjuk — szürke. Épen ezért menjünk tovább a kurzus gyakorlati részére.

A kora reggeli és délutáni órák az elméleti előadások után és mellett az ott hallott okok gyakorlati bemutatására használtattak fel. Ezek részben az intézet kertjében, részben pedig annak gazdaságában várták a kurzistákat, a kik már hallgatókból szemlélőkké, gyakran «szakmányos» munkásokká változtak át.

A gyakorlati kertészetre, fatenyésztésre, szőlőművelésre, méh- és selyemtenyésztésre vonatkozó legszükségesebb és összefoglaló elméleti ismertetés után az intézetnek hasznoskezü főkertésze a heti 10 óran bemutatott minden fontosabb gyakorlati fogást, melyeket a hallgatótanárok megismételtek. Tanrendszerünkben rejlik az alapja annak, hogy ezen a téren már több pozitív ismeretet produkálhattak maguk a kurzisták is. Nevezetesen azok, a kik a maguk anyaintézeténél e téren a *gyakorlat* iskolájába is jártak, üdvös eszmecseréket, mutatványokat rendeztek egymásközt, avagy az épen bemutatott fogással szemben. Hogy ezek az oktatások, disputák nem a feltűnni vágyás melegágyából keltek ki, annak bizonyítéka az volt, hogy a «jó» mindig meg hagyta magát győzni a «jobb» által. Tanárok közt nagy szó!

Ha a kurzusnak legközelebről, leggyorsabban gyümölcsöző hatása épen a mi kertészeti s rokon oktatásunk javulásában fog megnyilatkozni, annak legtermészetesebb okát mi abban fogjuk találni, hogy ezen a téren a tanfolyam hallgatói nemcsak *hoztak* valamit arról, de gyakorlati ismeretként *vittek* is már oda magukkal egyet-mást. Épen ezért a második tanulást abban foglaljuk együvé, hogy a *kertészet s többi rokon foglalkozások fölötti felügyeletet*, azok tanítási irányát a jövőben minden képzőnél a *gazdaságtan tanárának* kezébe kell összpontosítani. Mert nem említve a sokszor primitív tanítóértéket képviselő, fegyelmezni, ambíciót nevelni nem tudó kertészt, a kire ha a kertet rá lehet is bízni, de nem a tanítóképzést — tisztelet a kivételnek — inkább azt hangsúlyozzuk, hogy az igazgatóktól, mint a kiknek a kezébe van ez idő szerint adva a kertészeti oktatás delejtűje, — mondjuk az igazgatóktól sem követelhetjük, hogy mindenhez érteni köteles lexikonok legyenek. Így mindinkább kifejezzük annak a szükségessége és kivihetősége, a mit egyik képzőnk még tíz év előtt állított mint kívánatos intézményt a minisztérium ítélőszéke elé, hogy a magyar nép sajátlagos érdekei a mi tanítóképzésünktől azt kívánják, hogy a képzőkben az épen szóban levő gyakorlati foglalkozások, valamint a mezőgazdaságtan és természettudo-

mányok, ezekből főleg az állat- növény-, és ásványtan tanítása egy kézben csoportosítottassék.

De lássuk, mit mond idevonatkozólag a mi kurzusunk legjelentősebb célja, a gazdasági üzletvitellel való megismerkedés.

A tanfolyam intenióinak megfelelőleg a tulajdonképeni mezőgazdasági foglalkozások, heti 8 órában, a rövid idő alatt kellő méltatásban részesültek. Ez irányban tág tanulmányi tért nyújtott a hallgatóságoknak az intézet gazdasága, a hol tekintettel Kassa városának földrajzi helyzetére és éghajlati viszonyaira, a gazdasági élet az egész hónap alatt nemcsak java pezsgésben volt, de a későbbi aratással s a korábban beálló őszeze való tekintettel valamennyi külső munka szinte egyszerre volt bemutatható.

Nem lehet ezúttal célunk az anyaintézet mellett tanítási objektum gyanánt szereplő gazdaságot területi, felszerelési, üzemrendszerei s kormányzati viszonyai szerint ismertetni. Pedig már csak az a sok kellemesen hasznos óra is, a mit itt a kurzus tanárhallgatói eltöltöttek, méltán elvárhatná, hogy egy avatott toll e lapok hasábjain részletesen ismertesse azt a mintagazdaságot, a mely részben arra a célra szemeltetett ki, hogy a hazai mezőgazdasági viszonyaink javítására tett egyik fontos lépésnek, mint a minőnek mi a nyáron rendezett tanfolyamokat tartjuk, alapvető lépcsője legyen.²⁾

Nevezetesen ad oculos demonstrando került itt sorra minden gazdasági munka, a miknek oka, célja a katedrán fejtegetve esetleg csak homályos kepzetet eredményezhetett, avagy ott az idő rövidege miatt fel sem volt említhető. Hogy az ilyen alkalmosság mily mértékben válhatik az emlékezetben tartásnak tápláló anyjává, azt a tanítással hivatás szerint foglalkozó hallgatótanárok ezúttal magukon tanulhatták ki. A különböző talajnemek, úgy azok megművelésére, mint a termesztett növények időszaki megmunkálására, letakarítására és további műveleteire tartozó gazdasági eszközök és gépek bemutatása, az egyes forgók bejárása alkalmával a különböző műveleti növények mindenoldalú viszonyainak gyakorlati megbeszélése képezték itt azt a jól felszerelt laboratóriumot, a hol minden a maga helyén kínálkozott az ismeret kibővítésére avagy megszerzésére. E helyen, a gyakorlatiasság méltatásánál, emlékezünk meg arról, hogy az intézetnek laboratóriumaiban folyó munkák iránt is érdeklődőkné a kurzisták, a kémiai szertár óre, dr. Zalka Zsigmond tanár, bár a tanfolyam vezetésében nem vett részt, szíves készséggel adott utasítást a különféle talajok tudományos vizsgálataira. Az intézet birtokának vegyelemzett talajnemeit bemutatván és ismertetvén, néhány mechanikai és kémiai vizsgálatot végzett a homok mészes és márga százalé-

²⁾ A ki egyébként úgy ezen, mint a mezőgazdasági intézmények tagozatában helyet nyert intézetek szervezetével közelebbről óhajt megismerkedni, annak figyelmét felhívjuk a millennium alkalmából a magyaróvári gazd. akadémia igazgatója, Balás Árpád által szerkesztett című következő munkára: *Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896-ban*. Ebben a kultúrtörténeti értékkel bíró munkában a különféle fokú és fajú gazdasági intézetek, azok birtokviszonyai tanulságos leírások mellett tabelláris módon s helyrajzi térképekkel kísérvé ismertetvék, azonkívül, hogy a gyermekeik számára pályát választó szülők ezen intézeteknek mint iskoláknak kül- és beléletéről is tájékozást nyerhetnek.

mennyiségeinek kimutatására, mint szintén a talajnak a szőlőre vonatkozó immunitása feltüntetésére.

Az intézetnek tehenészete, a vaj- és sajtprodukálással, a sertés-tenyésztés, a juhállomány, az igásállatok, mindezeknek fajták szerint való megválasztása, különböző irányú takarmányozása, a birtok berendezése, üzemszervezete részletes megbeszélések anyagául szolgáltak. S a mennyiben mindezek az elméleti előadások szavait igazolták, a kurzus még követendő példát is állított hallgatótanárai elé arra nézve is hogy egy szakiskolában miként kell az elméleti tanítással harmonikus kapcsolatba hozni a gyakorlati okmutatást szolgáló intézményeket, nehogy a kettő egymással ellentétbe jutva, világosság helyett zavart támaszson a növendékek agyában.

A tanulságok legfontosabbjához értünk el. A fekvés, talaj- és klimaviszonyoknak megfelelő belterjes gazdálkodást mintaszerűen bemutató gazdaság a rövid négy hét alatt is kiváló tanító eszköznek bizonyult sok olyan dolog megértésére, a mely nélkül a gazdasági műveletekről, azok kölcsönhatásáról tiszta fogalmat minden világos *magyarázat* daczára sem lehetett volna szerezni annak, a ki nem abban nőtt fel. Ha ez így volt a bizonyára szélesebb ismeretkörrel bíró s speciálisan e szakmában is már sok tájékozottsággal bírt tanárok előtt, mennyivel több nehézségbe ütközik nekünk tanítónövendékeinket *pusztán elméleti* úton a racionális gazdálkodás megismertetésébe belevezetni.

Epen ez körülmény érlelte meg a tanfolyam hallgatóiban azt a tanítóképzés eredeti céljainak esetleges kockára tevése miatt eddig csak felve említett kívánságot, hogy a mennyiben a föld népének gazdálkodási rendszerébe a tanítóság révén vélnék az intéző körök jobb szellemet, új irányzatot bevinni, úgy a különbeni félintézkedések további eredménytelenségének csak az által fogják elejét vehetni, ha *földrajzi helyzetüknél fogva arra alkalmas képzőnket egy-egy minta-gazdasággal hozzák kapcsolatba.*

E helyütt mindjárt tisztázottnak tekintjük az eszmét abban az irányban, hogy minden képző mellett nincs szükség az ilyen gazdaságra. A mely intézet ugyanis földrajzi helyzeténél fogva másnemű termelő-foglalkozást, nevezetesen ipart folytató vidék számára neveli a tanítókat, ott az egyébként kívánatosnak jelzett gazdasági berendezkedés anakronismus számba megy. A tapasztalás is ezt tanítja. A legészakibb fekvésű állami képző évek előtt ilyen gazdasághoz jutott. Önálló gazdasági tanárt is kapott, de daczára, hogy időközben az üzemszervezést is változtattak, az intézmény sehogy sem tud beválni, nem képes a célt szolgálni. «A mezőgazdaság nem elégíti ki a hozzá kötött várakozásokat,» — panaszkodik az intézet jubileumi értesítője.

S ezt a tapasztalatot az esetleges további rendezkedésnél különösen meg kell szívlelni. Így pl. egészen közügybe eső dologként kínálkozik, hogy a mennyiben a folyton tartó, sőt fokozódó tanítói szükségletre való tekintettel a kormány által újabb képzők fognak emeltetni s azok az e tekintetben eddig kevésbé méltányolt, földművelő foglalkozású alföld magyar városainak fognak jutni: azok a szervezeti tapogatózások mellőzésével egyenesen ilyen mintagazdaságokkal hozandók kapcsolatba.

Ez irányú javaslatunkkal kapcsolatosan felmerül az a kérdés, hogy milyen berendezéssel volnának az intézeteink mellé szervezendő eme gazdaságok rendeltetésüknek átadva?

Ha az iskola és a tanítók révén a *kisgazdák* szakértelmén akarnak a kormányok egyet-mást pallérozni, úgy ezen intézménynek önként értetődőleg a *parasztgazdaságok* képét kell feltüntetni. E szerint kell alakulnia a birtok nagyságának, vetésforgó megállapításának, azok kihasználásának, mindenoldalú felszerelésének, a belé fektetett tőkék kölcsönös arányának, üzemirányának stb.

Ezúttal nem azt tűztem ki célul, hogy fejtegessem, a mezőgazdasági elméleti oktatás mellett gyakorlati okmutatást adni hivatott eme segédeszköz miként illeszkedhetnék bele intézeteink s még inkább a tanítóképzés tradíciókhoz is fűződő szervezetébe, nevezetesen, hogy eredeti céljaink kockáztatása nélkül mily mértékben és mi módon volnának ott növendékeink foglalkoztatandók. A kipróbált tanárkarok, ha az ideával megbarátkoztak, mind a két, ügylátszik egynek is vehető oldalra igazságot fognak szolgáltatathatni.

Néhány kísérő körülményt azonban nem hagyhatok felemlítettlenül.

Az intézetek dologi szükségleteinek ellátása s az administrációs elfoglaltság szinte lidérczként ül az irodához rögzött igazgatókon. Az internátusos képzők igazgatóira kétszeresen áll ez. Egyik-másik a két embernek is bőven munkát adó foglalkozások közt már nyíltan be is vallotta, hogy ez az ügyviteli hivatalnokoskodás nagyban ellensége az ő másik alteregójuknak, mely szerint ők első sorban mégis csak az intézetek *szellemi* őrei és iránymutatói volnának. Valóságos üzletemberré kell lenniök, sokszor kárára a társadalmi életnek, pozíciójuknak a képviselésükben álló ügy javára történő értékesítésének, a tanügyi irodalomnak stb. Az igazgatókat eredeti hivatásuk, épen a minden irányban kiterjedő főfelügyelet gyakorolhatása érdekében, azon elismerjük szükséges munkaköröknek *közvetlén szolgálása* alól egyszerre fel lehetne szabadítani, ha az internátus s ebben foglalt közéletelés közvetlen vezetésével a gazdasági irányzatú intézményeket egyetemlegesen ellátó *gazdatanárt* bíznák meg.

A másik kísérő körülmény ezzel rokonságban van s abban áll, hogy a növendékeinket élelmező köztartások, részben az internátusok is a beállítandó gazdaságok állandó fogyasztói lennének. (A tej, tejtermékek, növények- és hizóállatok, baromfi, tojás, kenyérliszt stb. értékesítése.) Ha ideális vonatkozást akarnánk ennél a teljesen praktikus dolognál keresni, azt mondhatnánk, hogy a sokszor hirdetett elv: Nevelj az életnek! intézeteink ezen tagosulatában nyerné meg legvilágosabb példázatát.

A harmadik nyereséget is csak röviden említtem fel. Ezek a minta paraszttgazdaságok volnának hivatva, közvetett céljuk tovább szolgálásával és a kormányok minden külön befektetése nélkül olyan vendég-látó szállásokká válni, a hol a téli hónapok alatt a vidék paraszttgazdái részére oktató tanfolyamokat lehetne rendezni, avagy a hol a gazdálkodás egyes másodrangú ágazatait szolgáló előadások — gyümölcsészeti, szőlőszeti, méh- és selyemhernyótenyésztési — az idevonat-

kozó gyakorlati bemutatókkal bármikor is, bárki által is megtarthatók volnának. Szóval az iskolából régebben vagy frissebben kikerült földműves osztálynak, az ő gazdasági szakismeretének ezek a minta-parasztgazdaságok lehetnének a Mekkái, a melynek záródokaival leendő papjaik: a tanítók már itt jönnének ismeretségbe.

Elismerjük, hogy a javaslatok bennünket s a tanítóképzést illetőleg egy kissé messzebb menő változásokkal járnának. Azonban sok régi, a helyes irány felé csak lassan, tapogatódzva, sokszor semmiképen sem fejlődő ügyünk épen ezekben nyerné meg végleges rendezését. A kertészkedés, szőlőművelés, ipari jellegű kézügyességtanítás, gazdálkodás első sorban gyakorlati természetűek, — de ép ilyenek tanítónövendékeknek ezekben való foglalkoztatása, mint szintén az internátus és köztartás ellátása és vezetése. Praktikus dolgokat pedig csak praktikusán lehet megoldani. Intézeteinknél legyen ennek a gyakorlatiasságnak képviselője a gazdatanár.

A kassai gazdasági tanfolyam hatása alatt s a taglalt indokok alapján keletkezett javaslataim ezek után röviden összefoglalva következő kívánalmakban nyilatkoznak meg:

1. a mennyiben a gazdaságtan tanításával az ezidőszerinti tanárok tagjai bizatnak meg, úgy a kurzusok fejlesztendők;
2. a kertészet s rokon gyakorlati foglalkozások felügyeletével és irányzásával a gazdaságtani tanárok bízandók meg;
3. a kitűzött cél elérésére szolgáló eszközként arra alkalmas intézeteink mellett minta-parasztgazdaságok szervezendők, s végül
4. kapcsolatban a 2. tétellel az igazgatók — a mennyiben ez még nem történt meg mindenütt — a gazdasági vonatkozású foglalkozások közvetlen vezetésének terhei alól felmentendők.

Bizonyára oly kérdések ezek, a melyek nyiltakká teendők, a melyek nemcsak megérdemlik, de egyenesen kihívják úgy az egyes intézetek bíráló nyilatkozatait, mint egyesületünk választmányának döntő határozatát. Megelégedésemre fog szolgálni, ha az ügy iránt, melyben «rólunk, de nélkülünk» már is több intézkedés esett meg, a figyelmet és közérdeklődést felhívnom sikerült.

Hogy pedig a hernádvölgyi, subjektív vonatkozásaiban a résztvevők előtt mindig kedves emlékezetben maradó tanfolyamra visszatérjek, befejezésül még csak azt említem fel, hogy azon intentióhoz képest, a mely annak életet adott, úgy látszik, különösebb figyelemben részesítette azt a két minisztérium. Az ilyen efemer életű, kiegészítő ismereteket nyújtani hivatott tanfolyamok traditióitól eltérőleg beszámoló vizsgával hozták kapcsolatba. A földművelési miniszter a hallottak és látottak eredményéről, a kurzisták e nemű képességeiről tudomást akart venni. A tanfolyamot záró vizsgálatra biztosul kiküldötte *Hentsch Árpád* magyaróvári gazdasági akadémiai tanárt, a kinek útján ez ideig már tisztába jöhettek odafent a tanfolyamok közvetlen céljaként arra nézve, hogy a mezőgazdasági válságos viszonyaink révén *felette fontosnak* minősített tárgyat s a tanítók e nemű kiképzését immár meg lehet-e hagyni azokban a kezekben, melyek az ügyet, habár szűk határok közt, ez ideig is szolgálták, avagy

direkt a gazdálkodás eszmekörében nevededett gazdatanároktá kell-e azt a jövőben bízni.

Mi a magunk részéről nem egészen erre helyezzük a fősúlyt, nem egyedül ebben látjuk a helyzet javulását. Az a 4—5000 ft, a mit a vakációi tanfolyamok az állam pénztárából kivettek, csak úgy fog a kisczadék anyagi helyzetének jobbra fordulásában megtérülni, ha a tanfolyamon szerzett tapasztalataink alapján fogant javaslatáink az intéző körök részéről *egészben* nyernek kellő méltánylást.

Mielőtt végleg tagosítanak ezt az egyaránt agrikulturnai mint pedagógiai talajt, hogy az a kívánatos kultúr-állapotba jusson, újólag ajánlom javaslatáimat intézeteink tanári karainak s egyesületünk választmányának figyelmébe. Vajha az a meleg szeretet, a miben a kassai kurzus vezető- és hallgatótanárai a köztük kifejlett kollegiális érzület alapján is az ügyet részesítették, kellő biztosítékul szolgálna arra, hogy az általuk elhintett vetőmag az utolsó szemig csiraképes volt!³⁾

Kriek Jenő.

A tanítóképzésről szóló törvény módosítása.

Azt hiszem, nem követek el szerénytelenséget, ha ezen, a népiskola ügyére annyira fontos és nagyhatású ügysz mint a néptanításág egyik tagja, én is megteszem szerény észrevételeimet, szem előtt tartva Nagy László javaslatát, melyet általánosságban elfogadok s óhajtom, hogy a javaslatból a tanügy nagy fellendülésére mielőbb törvény legyen. Szerény megjegyzéseim a következők.

A II., szervezet, oktatás és nevelésről szóló fejezet 3. §. *d)* pontnál határozottan szeretném kifejezni, hogy kötelező oktatási tárgy nemcsak a magyar nyelv legyen, hanem az irodalom is. Történelem mellett ez szolgáltatja különösen az idegen nemzetiségű jelöltnek a hazaszeretet és hazafias jellemfejlesztés legfőbb eszközét. A *h)* pontot illetőleg nagyon óhajtanám, hogy tanítóink megtanulják a német nyelvet annyira, hogy a terjedelmes, kitünő német pedagógiai irodalmat tudják olvasni, de ezt a javaslatkészítő is alig hiszi, miért is az időt sokkal gyümölcsözőbben másra fordíthatjuk. (Pl. magyar irodalomra, pedagógiai vagy művelődés-történelemre avagy gyakorlati tanításra, stb.) Ugyanezen § utolsóelőtti bekezdését, valamint az 5. § azon fentartását, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a fentartó hatóság indokolt felterjesztésére megengedheti, hogy egyes tantárgyak valamely más hazai nyelven taníttassanak, határozottan kihagyandóknak vélem. E tekintetben még a hittant sem tartom kivételnek. Állami létünk második évezredében végre legyünk igazán magyarok. Magyar tanítónak más tanult vagy anyanyelve ne legyen, mint a magyar. Érezni, gondolkozni is csak magyarul tanuljunk és tudjunk, úgy építhetjük fel bármennyi felekezetre tagolva az egyszéges magyar nemzetű népiskolát. Ez ellen a magyar állam területén senkinek

³⁾ Mi is ajánljuk az ismertetéshez kapcsolt javaslatokat a t. választmány és kartársak szives figyelmébe, egyrészt, mert tanítóképzésünk mezőgazdasági oktatásának fejlesztését, másrészt, mert tanítóképző-intézeteink igazgatásának *decentralizációját* czélozzák. Szerk.

«indoka» nem lehet. Ugyanez okból a 7. §-nak is csak első mondatát tartom elfogadhatónak.

A felvételi című III. fejezetben a 2. §-ban jelzett felvételi vizsgálatot törölni vagy legalább csupán zenei hallóképesség kipuhatolására szeretném szorítani; a 4. §. utolsó mondatában kifejezésre jutó viszonyosságot pedig teljesen kihagyni, mert ez a vándordíjakok egész karavánjait fogná teremteni, kik képzőbe be és abból ki vándorolnának, azt híven, hogy ott a két év alatt könnyebben boldogulnak.

A IV. és V. fejezetek ellen nincs kifogásom, csupán az előbbinek 3. §-a és az utóbbinak 2. §-a közt ellentmondást látok fenforogni. Ha a tanítói érettségi bizonyítvány, a nélkül, hogy *jeles* lenne, feljogosít a tud. egyetem bölcsészeti fakultására való beiratkozásra, úgy feljogosít a képző-intézeti tanári cursusra is, a mely ugyanott tartatik. Ezt kell összhangba hozni. Különben is hagyjunk békét a *jelesnek*. Napról-napra látunk lelkesegény jeleket, a kiké még sem lesz a mennyek országa, és helyüket *jelesen* megálló *elégéseseket*.

Az igazgatásról szóló VI. fejezet, mint általában az egész javaslat bölcs körülményekkel van kidolgozva, meghagyja a telekezeteket jogaikban, de a magyar állam méltóságát, főfelügyeleti jogát is kellően érvényre juttatja. Mégis elkerülte figyelmét egy fontos, fennálló gyakorlati körülmény s ez a kath. tanítóképzők igazgatása. Ez most, ha az igazgató nem pap, legalább sok helyen úgy van, két kézbe van letéve. Van egy pap igazgató és egy «igazgató tanár.» Ez utóbbi arra jó, hogy ha valami baj van, rajta üssék el port, ha valami jól sikerül, a pap igazgatót tüntetik ki. Ez az egyik baj, a másik meg az, hogy a tanárok s a növendékek nem tudják, ki az igazgatójuk s örömlükben egyik szavára sem hederítenek. Ezen visszas állapotot kifejezetten szeretném megszüntetni, hozzátevéen a 8 §-hoz: «Felekezeti tanítóképzőkben ép úgy, mint az államiakban, igazgató csak egy ember lehet és pedig a tanári testület kebeléből választott», nehogy az eddigi gyakorlat tovább is fennmaradjon. A 9. §-ba olyan hiba csúszott be, az *a)* és *c)* pontok alatt, mely az egészet semmitmondóvá teszi, pedig ez lenne a tanár urak védő pajzsa mindenféle zaklatások ellen. Minden vétség, ha már az, fegyelmi megtorlás alá jut, azért az *a)* pontban a «vagy egyéb vétséget» kifejezést, a melyet úgy magyarázhat mindenki, a hogy akar s az egész *c)* pontot, mely a tanárok nem nagy gyönyörűségére és függetlenségére, ha akar, mindig rendkívüli körülményeket teremt, törlendőnek tartom.

A felügyeletről szóló IX. fejezet olvasása közben eszembe jut a sok szakács históriája, kik oly kegyetlenül elsózták a levest. A képzőnek főigazgató, tanfelügyelő, a népiskolának tanfelügyelő, néhány képzőintézeti tanító, tanítónő, mi lesz ebből? Ha kir. tanfelügyelőkre nézve a Halász Ferencz ajánlotta szakvizsgálatot az általam felállított*) mértékkel elfogadják, úgy azok úgy szakértelem, mint az egységes vezetés szempontjából a képzőintézetek feletti felügyeletnek is megfelelnek s a kapcsolatot a képzők és a népiskola között igen czélszerűen fogják képviselni. A tanárok iskolalátogatásai ne a tanítók előtt gyűlölt iskola-

*) «Magyar Paedagoga» 1897. évi VI.—VII. kettős füzetének 423.—434.

látogatói intézmény mintájára történjenek, csupán gyakorlati tapasztalás-szerzésre szorítkozzanak. Ezek szerint ezen fejezet így volna módosítandó: Az 1. §. megmarad, a 2. §. így hangzanék: 2. A tanító és tanítónőképző-intézetek fölött a felügyeletet megyéje területén a kir. tanfelügyelő gyakorolja. 3. §. A kir. tanfelügyelő joga és kötelessége megyéje területén mind az állami stb. A 4. §. kimarad. Ennek helyébe jön mint 4-ik, egy a királyi tanfelügyelők előképzettséget és szakvizsgálatát megállapító §, mely a mellett, hogy a tanítóképző-intézet fölé is a javaslatnak megfelelő szakembert helyez, a népiskolai felügyelet régi bajait is orvosolni fogja. Minthogy azonban az én hozzászólásommal a szakvizsgálat kérdését tisztázva, annál kevésbé eldöntve még korántsem látom, ezen §. szövegét, mint javaslatot előadni nem akarom, hanem kérem egyesületünk tisztelt választmányát, hogy a kezében lévő hivatkozott példány szerint tervezetemet átnézni s azt esetleg alapul elfogadva, beható tárgyalás után a javaslat e pontját megfogalmazni szíveskedjék. 5. §. «A tanítóképző-intézeti tanárok (tanítónők) a képző-intézetek környékén lévő iskolákat gyakorlati tapasztalás-szerzés céljából meglátogatják.» Ezeket tartottam szükségesnek megjegyezni, előre is bocsánatot kérve a tanár uraktól, hogy dolgaikba így belekontárkodni merészelttem.¹⁾

Vezekény.

Marmula Fános.

A gyakorlóiskolai tanítók helyzete.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr f. évi szeptember 15-én 3460. eln. sz. alatt a hatósága alá tartozó összes hivatalok és tanintézetek vezetőihez körrendeletet bocsátott ki, a melyben a protectiót beszünteti s a tanárok, tanítók előmenetelét jövőben *tisztán csak azok érdemeire* alapítja. E sokat mondó s nagy horderejű rendeletet üdvözöljük, s hön óhajtjuk, hogy ez jövőben tényleg úgy is legyen.

Ez a rendelet a gyakorlóiskolai tanítók előmenetele elől óriási akadályt hártott el, s épp azért, a milyen örömmel olvastuk időnkint a tanítóképző-intézeti összes alkalmazottak előmenetelét, épp oly fájdalomosan tapasztaltuk, hogy a gyakorlóiskolai tanítók nemcsak semmiféle előmenetelben nem részesülnek, hanem a többi alkalmazottak előmenetelével arányos mértékben következetesen lefokoztatnak, pedig ők semmi-lyen sem teljesítenek kisebb értékű munkát, mint a magasabb fizetési osztályokba sorozottak bármelyike. Sőt tudvalevő dolog, hogy az igazgatók mellett, kik rendszerint a pedagógiai tantárgyak előadói, a gyakorlóiskolai tanítók végzik a legfontosabb és legterhesebb munkát a tanítóképzőkben; mert az ő működésök az a sarkpont, mely leginkább megadja az intézet szakjellegét, s a tanítóképző-intézeti oktatás sikere az ő működésükön fordul meg. A gyakorlóiskola tanítója ugyanegy célra munkáló tagja a tanítóképző tanári testületének, ezért az 1897.

¹⁾ Örömmel vesszük a néptanítói kar érdemes tagjának ezen felszólalását. Bár többen adnák elő a népiskolai kartársak közül a törvénytervezetet illető nézeteiket! Szerk.

évi 10.998. számú szabályrendelet 18. §-a értelmében teendői mindazok, a mik a rendes tanárei. Sőt a fizikai időt és munkát tekintve, dolga sokkal terhesebb, mert a gyakorlóiskola tanítója vezet a gyakorlóiskolában osztatlan négy (hat) osztályt mintaszerűen heti 28 órán keresztül, továbbá előkészíti a tanító-növendékeket a próba- és gyakorlati tanításokra, a II-od éves növendékeknek mintatanításokat tart és az azokról vezetett látogatási jegyzeteket átvizsgálja és kijavítja, a III. és IV. osztálybeliek leczketerveit szintén átvizsgálja és kijavítja, végül heti 2 órán keresztül tevékeny részt vesz a rendes bírálati órákon. Ezen munkák legalább heti 8 órán át foglalják el a gyakorlóiskola tanítóját, mely órák összegezéséből kitűnik, hogy a gyakorlóiskola tanítója heti 38—40 órában van elfoglalva. Ezen óriási terhen kívül a legnagyobb erőmegfeszítéssel kell igyekeznie, hogy pótolja ama hézagokat, javítsa a hibákat, a melyeket a tanítónövendékek gyakorlatlanságuk miatt ejtenek tanítás közben, nehogy észrevehetők legyenek a gyakorlóiskola tanítványain a szárnypróbálgatás káros következményei és emiatt tanítványok nélkül maradjon a gyakorlóiskola, a mint ez már több helyütt kezdett bekövetkezni.

Ennyi terhet rótt 1868-ban a népoktatási törvény a gyakorlóiskola tanítójára, de az akkori viszonyokhoz mérten méltányos volt irányukban a törvényhozás; mert:

I. nevezett t. cz. 85. §-a értelmében 700 frt törzsfizetést és természetben való lakást biztosított számukra akkor, midőn a rendes tanároknak 1000 frtnyi fizetést és 100 frtnyi lakbért határozott meg;

2. a gyakorlóiskolai tanítók nyugdíjjogosultsága ugyanaz volt, a mi a rendes tanároké.

Ezekből világosan kitűnik, hogy népoktatásügyünk megteremtője, a halhatatlan emlékéü Eötvös József a magas szárnyalású elvektől és legnemesebb inentióktól vezéreltetve, az akkori viszonyokhoz mérve, a gyakorlóiskolai tanítóknak elég tisztességes anyagi javadalmazást és *a tanári testületben munkakörüknek megfelelő előkelő helyet* jelölt ki. Tizenkét évvel később a korpótlékok megállapítása tárgyában 1880-ban, 32.944. sz. alatt kibocsátott szabályrendelet a gyakorlóiskolai tanítókat a rendes tanárokkal egy rangba helyezte, adván nekik, mint a rendes tanároknak, tekintet nélkül fizetésökre, 100 frtnyi ötödéves pótlékokat.

Méltányosak voltak a nagy Eötvös halála után Pauler Tivadar és Trefort Ágost miniszterek is, a mennyiben abban a korszakban több gyakorlóiskolai tanítót neveztek ki rendes tanárrá. Világosan kitűnik, hogy az előbbi közoktatásügyi kormányok valóban teljes mértékben méltányolták a gyakorlóiskolai tanítók által ellátott teendők jelentőségét és súlyos voltát.»

A kormánynak ezen méltányos intézkedései üdvösnek bizonyultak, mert a gyakorlóiskolai tanítói állásért a hazai tanítótság kiváló tagjai folyamodtak, kik lelkesedéssel és kitartással munkálkodtak a hazai népoktatásügy és tanítóképzés javára. Egészen megváltozott a dolgok állása most, hogy az 1893. évi fizetés-rendezési törvény az állást lefokozta, úgy, hogy 500—600 frt törzsfizetéssel és megfelelő lakbérillet-

ménnyel a XI. fizetési osztályba sorozta, noha az 1868. 38. t.-cz. 85. §-át hatályon kívül nem helyezte. Ezen intézkedés által a gyakorlóiskolai tanítói állás sokat vesztett, mert rendkívüli terhes volta mellett nem nyújt oly javakat, mik azt más elemi iskolai tanítói állás fölé helyezik. Már pedig határozottan nagy kárára leend a tanítók gyakorlati kiképzésének, ha azok természetes mintaképe, a gyakorlóiskolai tanító gyarló képzettségű közepes vagy rossz pedagógus.

A gyakorlóiskolai tanítók jobb díjazása jogos és méltányos kérelem és ha a jelen állapotokat méltányosabb intézkedéssel meg nem változtatják, úgy rövid idő alatt magának a gyakorlati tanítóképzés színvonalának kell visszafelé fejlődni, mert a gyakorlóiskolai tanítói állás elnyeréséért legfőlegb kezdő tanítók fognak folyamodni; pedig a mintatanítónak kész pedagógusnak kell lennie, mert ellenkező esetben meddő munkát végez a kitünő képzőtanár is, ugyanis az egész képzőintézeti oktatás haszna a gyakorlóiskolában nyer kifejezést.

A gyakorlóiskolai tanítóknak filozófiai alapon nyugvó rendszeres elméleti és gyakorlati pedagógiai képzettségöknek kell lennie.

Az előre bocsátottak után a gyakorlóiskolai tanítók érdemességét az előmenetelre, azt hiszem, senki sem vonhatja kétségbe, ha csak rosszakarattal nem vezéreltetik.

Míndezek daczára, hogy az előléptetésre formai jogczím is legyen, hajlandók a gyakorlóiskolai tanítók a kormány által esetleg előírandó bizonyos szakvizsgának alávetni magukat, ha csak a miniszterium már a jövő 1898. évi most készülő költségvetésben gondoskodik a gyakorlóiskolai tanítók előléptetéséről. Az egész összeg, mely e célra szükséges, a költségvetést csak csekély összeggel terhelné meg, körülbelül 2400 frttal.

A gyakorlóiskolai tanítók előmeneteléről méltányos elismerésről tanúskodó rendeletet bocsátott ki a mostani jóindulatáról ismert miniszter úrnk 1895. évi 31,086. sz. alatt, a melyben esetről-esetre hosszabb szolgálat és kiváló érdemek alapján egyes gyakorlóiskolai tanítóknak X. osztályú segédtanárokká leendő előléptetését helyezi kilátásba.

Hálával olvastuk a magas rendeletet, azonban, sajnos, a rendelet keltétől maig *egyetlen egy ily előléptetés sem történt*, noha a gyakorlóiskolai tanítók két harmada hosszabb szolgálattal bír, s érdemeket valamennyien szereztek. Erről tanúskodnak az egyes intézeti tanári és igazgató-tanácsi jegyzőkönyvek, nemkülönben egyes igazgatói zárójelentések.

Fentieket összefoglalva, óhajtásunk, *hogy az állami tanítóképzőknél alkalmazott gyakorlóiskolai tanítók a jövő 1898. évtől kezdve — ha már mostantól nem lehetne — fizetésök fokozatos javítása céljából a X. fizetési osztályba léptetessenek elő, de úgy, hogy 10 évi szolgálat után a IX. fizetési osztályt elérhessék.*

Szepes-Igló.

Belitzky Gusztáv.

NÉPOKTATÁS.

Harmadik nemzetközi lélektani kongresszus Münchenben.

(Nyolczadik közlemény.)

Tételek a «jegyrendszer» tanához.

— Dr. Hirth György München. —

Megtörténik, hogy egyes képek *egyedül*, látszólag másokkal való minden összefüggés nélkül foglalnak helyet öntudatunkban. Hogy ilyen képek az öntudat küszöbén másokkal való összefüggése nem kereshető-e és nem található-e, többnyire elkerüli figyelmünket. Mégis a kérdéses képek mások társaságában való felszínre kerüléséből azt a következtetést vonhatjuk, hogy valamiféle kapcsolatnak mégis kellett lennie. A szabályt kétségtelenül a társítás képezi. Sőt az érzések szakadatlan összefüggését, a mozgások társítását s a társítási emlékezést éppen a középponti idegrendszer célja- és feladataként jelezhetjük. Az egyszerű «társítások»-tól megkülönböztetve, a melyek a muló és esetleges kapcsolatokat is magukban foglalják, az értekező az összidegszervezet *állandó tulajdonságaivá* vált kapcsolatokat «*jegyrendszerek*»-nek (a megjegyzés szóból és fogalmából) nevezte el.

A legalsóbbrendű állatoknál ezen rendszerek az érzési és mozgási összetettségek egynéhányára szorítkoznak, melyek nagyrészt öröklöttek és reflexszépen lépnek fel, vagy automatikusan végeztenek. Minél feljebb haladunk az állatok sorában, annál számosabbakká és összetettebbé válnak ezen erős lelki kapcsolatokat, s minél terjedelmesebbé alakul a faj idegrendszere, annál inkább lépnek fel *egyéni* különféleségek, melyek, a mint azt gyakran be is lehet bizonyítani, nem csupán az öröklésen, táplálkozáson, s más elsődleges növekedési feltételeken, hanem egyéni gyakorláson (tapasztalaton, nevelésen, idomításon) alapulnak.

Az embernél az egyéni rendszeres szerzemények rendkívül nagy helyet foglalnak el. Ezzel nem akarjuk tagadni az öröklékenységi alapot s a tisztán fiziológiaival való kapcsolatot; ellenkezőleg: minden rendszeresen szerzett és minden «megjegyzett», csak mint magasabb hatványú működésbe hozatal s elkülönített energikus megerősítés tűnik fel. Jó lesz attól a felfogástól szabadulnunk, mintha az érzés állapotok, ösztönök, észrevételek, emlékezetek és cselekedetek rendszeres összefoglalásai helyes tükröképei volnának a dolgok és erők benső összefüggésének idegeinken *kívül*. Minden jegyrendszer, még a legmagasabb is, nem más, mint a *biológiai* (élettani) energetikának egy alakja; minden lelki vonatkozások a tárgyi valósághoz s minden bölcséleti konstrukciója a tárgyi összefüggésnek csak egy többé-kevésbé megnevesített *véleményt* mutat s összes érzésseli- és gondolkodásbeli rendszerek, a melyeket teljes joggal «vélemény-rendszerek»-nek nevezhetnénk, csak idegmunkásságunk működésbeli megkülönböztetéseinek tekinthetők.

A kérdés, vajjon a lélek, az «én» és az «öntudat» általában csu-

pán a mi jegyrendszereink tartalmi, maradjon még megfejtetlenül. Figyelmeztet arra, hogy a «jegyrendszerek» képzésénél és jelentőségénél engedjük meg *alapvető* elkülönítését egy elsődleges (primär) s s egy másodlagos «én» tartalmának, a szerint, a mint a képzeteknél a saját maga életteljes egyénisége, avagy a külvilág jön tekintetbe. Minél inkább előítélet nélkül ismerjük el a szív, gyomor és izom munkássága *közteli legbensőbb összefüggést* egyrészről, s az érző koagitatív agybeli működések közt másrészről, annál inkább közeledünk az igazság előcsarnokába. Az igazság az, hogy érzés minden — még az igazság is az! Most következnek a tételek.

1. Minden érzés, minden reflex, minden mozgó beidegzés, minden képzet, s általában az összes ideg-működésbeli jelenségek és állapotok, váljanak azok öntudatosakká avagy ne váljanak azokká, az erőművi átterjesztés s a suggestio tendenciájával birnak. Másrészről az idegelemek egy nagy tömege kész új ingereket elfogni, miként a halász hálója, a mely a csomók erős kötéseit következtében képes a hánkolódó zsakmányt megtartani. A mennyiben ez által a *reprodukcióra* (visszaidézésre) nézve *maradandó* (habár változó) *vonatkozások* állanak elő: beszélünk «jegyrendszerek»-ről. A képzetek száma lehet minimális, logikai összefüggésük semmi, döntő a «rendszeresség»-re egyedül az emlékezet kontiguitása. Az összes vagy legalább majd minden kép és képzet, a melyekkel emlékezetünk rendelkezik, csak egy vagy több jegyrendszer összefüggésében lépnek fel s visszaidézésükkor ily összefüggést hívnak elő. Ily reproductív rendszerek képzése, melyek geneziséük szerint sem a képzelt dolgok természetes összefüggését nem tükröztetik vissza, sem pedig a logika valamely törvényeinek meg nem felelnek, egyszerűen *biológiai szükségesség* s idegrendszerünk alkatában s energetikájában örökletesen vannak megalapítva. A jegyrendszert idegrendszerünk «*energetikus lényegének*» jelezhetjük.

2. A jegyrendszerek tehát erőművi (dynamikus) állapotok, melyek, mint a barátság és ellenségeskedés, az előállás pillanatát *türeltik*. Felvehetjük, hogy azok minden reproductív élesztés s ehhez hasonló daczára idővel elhalványulnak és teljesen el is tűnhetnek, nevezetesen akkor, ha erős rendszeres ujképződések állanak elé. Ez egyénileg különböző; vannak emberek, a kik szakadatlan lelki ujképződések daczára a legrégebb, sohasem visszaidézett jegyrendszereket mindenkor tükrösímán készletben tartják, míg másoknak be kell vallaniok, hogy régebbi jegyrendszereik egészei majdnem eltörültettek. Ezen bizonyos tekintetben antiquaricus rendszerekkel ellentétben a *használati rendszerek* különböző nemű hatásoknak (kívülről jövő ingerek, táplálkozás, vérkeringés, *intoxicatio*, egyes idegek ösztönölete, gyakori aktív kontiguitás stb). *elengedhetetlen dagályoknak és apályoknak*, s gyakran még más rázkódásoknak, kitoréréseknek s összeomlásoknak stb. vannak kitéve.

3. El kell fogadnunk, hogy az *öntudat küszöbén* nemcsak az összes, a később alkalmilag erősen fellépő jegyrendszerek tartanak tovább, hanem hogy sok (tán mind?) közülök «munkában» van, egymást kölcsönösen befolyásolják vagy a tápláló s az idegek hasonló viszonyai által befolyásoltatnak. Így megtörténhetik, hogy valamely jegyrendszer,

a mely soká nem emelkedett öntudatra, a maga felidézésekor vagy változásokat, vesztésegeket vagy megerősítéseket, változott fizikai vonatkozásokat stb. mutat, — egész mássá lett!

4. Egy jegyrendszer sem szerezhető meg egyénileg, a melynek nincs élettani alapja. Azon jegyrendszereknél magától értetődő ez, a melyeket az egyed nolens-volens szerez meg az ő ideg-kifejlődésének folyamatában, majdnem ugyanazon kényszerűséggel, mint a hogy a lélegzést és emésztést (evést, ivást, egyenesjárást, fogást, beszédet stb.) elsajátítja. De azon rendszerekhez is, a melyeket az egyed az állati szükségleteken felül, tudatosan vagy öntudatlanul, szívesen vagy ellenszenvesen vesz át. kivétel nélkül szükséges élettani képesség. A dispositió öröklékenyen van adva, de egyénileg (szerencsés növekedési feszültség, táplálás, életfeltételek, nevelés, gyakorlás által) is elnyerhető. Persze, hogy bizonyos öröklékenységgel az utóbbi esetben is kell, hogy adva legyen, hasonlatosan ahhoz, a mely a fa beoltását idegen hajtásokkal lehetővé teszi.

5. Nincs ideg-műszer, nincs idegsejt vagy idegpálya, a mely érettségének elérése után a jegyrendszer képződésére, fentartására és átalakulására befolyással nem lehetne. Maguk a tápláló és nemi szervek öntudatra sem emelkedő érzéstónusa képes gyakran rendszeres változtatásokat idézni elő. Innen *mindazon* egyes szervek és idegtestek alkata, táplálása, a sajátos ösztöni élete, a kiviteli ereje, az érettség ideje, a gyakorlata, felújulása és elhasználása a «jegyrendszer»-ek képzésére alapvető fontossággal bír. Ez természetesen nemcsak a környi érzékszervekről, a gerinczagról s az alsóbb agyrészekről áll, hanem első sorban a nagyagy idegduczairól stb., sőt annak egyes sejteiről és vezető pályáiról is. A mennyiben ezen *központi szerveknek* is el kell ismernünk a maguk sajátos ösztöni életét, szólhatunk *intracorticalis* ösztönökről, a melyek, ellenkezőleg az agykéregnek központfutólag közölt kivítési ingereivel — tisztán *rendszeres gerjedelmekben* nyilvánulnak. Ezek azok, a melyek feljogosítanak «emberi» ösztönökről beszélhetni és a melyek sok nagy férfit és nőt képessé tettek, hogy daczára erős alsórendű állati ösztöneiknek és szenvedélyeiknek, a szellemi alkotások legkülönbözőbb terein kiváló alkothattak. Ertekező gyanítja, hogy egy az állatoktól szoptatott vadember «megtanulna» idejében állani és járni, hogy egy primitív hangnyelvre fogna törekedni és hogy két vadon felnőtt ember a maga saját nyelvét megalkotná.

6. Az egyes szervek (táplálkozási és szaporodási ösztönök, mozgási, érzék- és társítási központok, környéki és központi szervek stb) különböző befolyásain kívül, még magától érte *aktivitárol* jövő ingerek, a külső életfeltételek, a «milieu» — a példa, a tanítás, a suggestió és kényszer, emberi félelem és remény, részint mint előmozdítók, részint mint gátlók, igen nagy, gyakran döntő hatással vannak a jegyrendszerek képződésére.

7. Minden ösztönnek, minden öröklött vagy szerzett dispositiónak törekvése, rendszeres alakba öltözködni (hasonlítsd össze az 5. és 15. tételt). A rendszer az élettani erélynek lélektani kifejezése. Ha a dispositió uralkodó, akkor az «ő» rendszereiről szólhatunk (nemi ösztön, tobzódás, irigység, fukarság). Akadályok, a melyek ellentmondó dis-

positióknak vagy nevelésnek köszönhetőek, a nevezett ösztönök uralkodó szerepét gyakran elrejtik; a gondos megfigyelő, nevezetesen az elme-
gyógyász azonban ezekben az *elfátyolozott* rendszerekben könnyen ki-
találja a punctum salienst.

8. Másrészt alig van *oly* jegyrendszer — még az éhség és szomjú-
ság, a nemi ösztön és az egyenes járása sem, — a mely *példa és taní-
tás* által nem lehetne erősen befolyásolható. Ez nemcsak az önkényes
mozgásokra és eselekvésekre terjed ki, hanem az arcz *fiziognómiájának*
képzésére is, valamint az egész testtartásra, az önkénytelen kézmozgá-
sokra stb., a melyeket *szerzett* rendszeres dispositiók külsőleg látható
nyomainak is tekinthetünk. Magukhoz a «szívzaggató» jegyrendszerek-
hez is hozzáfér a rendszeres korrekтура (a vallásbeli vígasz, tanítás,
szórakozás és suggestió által.)

9. Egyetlen más élő lény sem bír *oly* mérvben képességgel az
eszményi és egyedileg különböző jegyrendszerek kiképzésére, mint az ember!
Végokát ezen jelenségeknek az emberi agyszerkezet gazdagságában
kereshetjük s valószínűleg az idegkombinációk megmérhetetlen válto-
zatosságában.

10. A legerősebb «használati rendszerek» tendenciája, minden új
benyomást és képet magukhoz ragadni, azokat pozitív vagy negatív
értelemben «feldolgozni.» *A rendszer szabályszerűen erősebb az új képnél*;
ez az emberi nagyzás biológiailag egészséges magva, persze számtalan
tévedéseknek és abszurdításoknak alapja is. Épúgy új képek is nemcsak
megerősíthetők, vagy gyöngíthetők, módosíthatják a különben biztos
jegyrendszereket, hanem még azok *súlypontját* is eltolhatják. Az a vé-
lemény, hogy minden rendszernek csak egy főmagja volna, téves.
A rendszer egyes tagjainak hangsúlyozása változhatik még az egyes
reprodukciók indító oka s a kísérő jelenségek szerint, valamint a szer-
vezeti hangulatok következtében.

11. *Ha ketten ugyanazon jegyrendszerrel bírnak, akkor az nem
ugyanaz.* A $2 \times 2 = 4$ képletrendszer egy abc-s gyermek fejében más
életet él, más köröket von, mint a csillagászában. A mennyiben tehát
jegyrendszerekről van szó, annyiban «a magáról való következtetés má-
sokra», legalább felépülésének egyes részeiben, majdnem mindég hamis
következtetés.

12. Ha a jegyrendszer vezérképzete tetemes elváltozást szenved,
még a *biológiai jellegét* is megváltoztathaja. «*Kedvetlenségi rendszer*» —
«*kötelesség rendszerre*», «*kötelesség-rendszer*» — «*kedvrendszerre*», az egyén
s környezetét *előmozdító* — *ártalmassá*, sőt *veszedelmessé* változhatik.
Mondhatni tehát, hogy a jegyrendszerek állapotától, azok mozgé-
konyságától nemcsak az *intelligencia* s *lélekjelenlét*, hanem az
egyén általános jelleme is függ és hogy az egyes jegyrendszerek ház-
tartásbeli változásai az egyén intelligenciájának s jellemének *változásait*
is jelenthetik.

13. A jegyrendszerek életbentartásánál a működésbe hozatal és
működésben tartás nemének s *rendszeres mechanikájának* is bizonyos
sajátságos és gyakran igen nagy része van. Valamely, a gyakori és
szabályos visszaidézések által automaticussá vált, bizonyos mérvben

reflex szerűen működő jegyrendszer, egy másik még kevésbé gyakorolt jegyrendszer fölött, a résztvevő idegelemek egyenlő hangolása mellett, mindig felsőbbben lesz: egy jól bevésott tévtan a legszebb igazságokat is győzelmesen üti el. Sőt bizonyos fokig a rendszeres mechanikának befolyása a *dispositiókra* is elfogadható.

14. Jegyrendszerünk *uralnak* minket: ha «mi» azt hisszük, hogy valamely rendszert uralunk, akkor az tévedés: az mindég csak egy *másik* «jegyrendszer» győzelme, a mely, legyen az bár a visszaidézés vagy más rendszeres kombinációk, új benyomások s hasonlók, vagy morfológiai vagy pathológiai előzmények s befolyások következménye, erősebbnek bizonyul, talán csak az által, hogy bizonyos akadályokon túltenni segít vagy olyanokat emel. Egyes jegyrendszerek zsarnoksága az egyén megsemmisülésére is vezethet; ily *rablórendszerektől* a normális ember sem biztos soha. Azon lelki befolyásokhoz, a melyek ily rendszereknek kedveznek s általában pusztítólag hathatnak a fáradságosan szerzett, nemes jegyrendszerekre, tartoznak pl. a rossz társaság, tévtanok, ingerlések, szerelem, rossz bánásmód, a kielégítő foglalkozások hiánya, kísértet stb. élettani befolyások: a puberczitás s a sterilitás beköszöntése, tobzódás, alkoholizmus, a mozgás hiánya, mindennemű betegségek, nem csupán a szorosabb értelemben vett idegbetegségek. Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire mélyreható s befolyásoló az embernél, a *tisza systematicus* (azaz a nem corticális szervek hangulatától független) dolog, olyannyira, hogy a normális emberre való tekintettel mondhatjuk: «A nevelés minden!»

15. A *jegyrendszerek öröklékenysége*. Csak a dispositio az, a mely majd mindég *öröklött* mindenütt; a mi nem zárja ki, hogy valamely különösen szerencsésen szervezett egyén új, előbb nem létező arravalóságokat is szerezhet, vagy egy másik betegségek következtében jó dispositiókat elveszíthet vagy azok nála megváltoznak. Csak egy a bizonyos: *Arravalóság nélkül nincs működés.*

Ha azonban az ember a képzetek és gondolatok (lelki ösztönök) átöröklése tekintetében sok állat mögött messzire visszamarad, akkor az ő részére annál inkább kell a *rendszeres dispositiók* átöröklését igénybe vennünk, a mennyiben azon biztosság és gyorsaság, a melylyel a kiváló erős és sajátlagos talentumú (képességű, adományú) emberek a legbonyolultabb jegyrendszereket elsajátítják s a melyekkel másrészt a rossz hajlamok, a legjobb nevelés ellenére is érvényesülnek, — csak így magyarázható meg.

16. A *jegyrendszerek tudatossá válása*. Bizonyára nincs egyetlen rendszer sem, a mely *minden* alkotórészében jönne «tudatunkba». Általában az, a mit úgy szerezünk, csak külső tapogatódzás, egy érzésem, semmiképen sem tárgyi tudás, mihez mindenekelőtt az egyes idegtettek tökéletes létérése s az idegbeli előzmények, lefolyások, a használt pályák, izmok stb. helyi ellenőrzése tartoznék. Még a tisztán mozgató beidegzésről sincsen *ily tudatunk*, hallgatva a magasabb lelkiekről. A mit itt vélni birunk, tudományos vizsgálaton alapszik, konkrét esetben nem közvetlen érzéstudás az. Az úgynevezett «öntudathoz» az illető jegyrendszerben foglalt lelki mozgalmaknak (affectusok), képzeteknek, vagy ese-

lekvéseknek csak egy bizonyos érzésbeli és érzékképi rész jut, — a maradék, nevezetesen a tulajdonképeni *munkalefolyás homályban* marad. Itt a «tudásunkkal» hasonló helyzetben vagyunk, mint az árfolyam-jegyzék olvasója, a mely a tőzsde hangyaszarú nyüzsgéséről semmit sem tud. S ama öntudat is rendesen mindég csak *egy* vagy *egynehány* jegyrendszerre s azok forgalmára vonatkozhatik, miután, ha az *összes* bennünk lakozó jegyrendszerek állandó dynamicus jelenlétét feltételeznünk is kell, de érthető biológiai szükségességből, első követelmény: a sokaság és intenzitás korlátozása, feltartóztatása. Ennek ellentéte kaosz, delirium, örültség és megsemmisülés volna.

17. A jegyrendszerek «reproductiójáról», jobban mondva «actiójáról» akkor szólnunk, ha azok dynamikai állapota uralkodóvá, tetteket előidézővé, más rendszereket akadályozóvá válik. Az élet csendes folyamatában ezen reproductiónak nem kell az idegállam erős indulataival járnia. Gyakran csak alig észrevehető a «rendszeres írásbeli tónus», a mely több egymásután mondott vagy olvasott szavak mindegyikét kíséri, előrebocsátva, hogy a kívánt visszaidézési időn kívül a rendszerek maguk is tényleg kéznél vannak s könnyen reprodukálhatók. Így pld. a gyors elősorolása a műstilusoknak (asszírjai, egyiptomi, chinai, perzsa, indiai, görög stb.) az ezen dolgokban beavatottaknál többé kevésbé gazdag gyűjtőképeket vagy típusokat, habár csak gyengén is, éleszt fel. Mi azokat futólag s homályosan látjuk, mintegy távolból, de azért ez mégis «reproductió». Így minden újabb gondolatmenet által a *jegyrendszerek egész csoportjai* az actióhoz közelebb hozatnak».

Minden hivatás, minden foglalkozás, minden játék (pld. a sakk), minden beszélgetés és minden tanulmány ama leglassúbb összrezgéseket *rendszeres csoport-tónussá* dagasztatják. Az u n. *izomfeszültség* (izomtónus) tulajdonképen majd mindég *rendszeres*; más ez a járásnál, a hegy-mászásnál, tánczolásnál, lovaglásnál, vívásnál, tornászásnál, birkózásnál, kerékpározásnál, lövésnél, fegyvergyakorlatnál s végtelen sok, túlnyomólag kinetikai tartalmú más rendszereknél.

Hogy egyidejűleg több jegyrendszer teljes «tevékenységben» lehet, már az állatok és emberek legegyszerűbb megfigyelése is mutatja; nevezetesen az automatikus, túlnyomólag mozgási és zenei tartalmú rendszerek rendezett lefolyása igen jól egyesíthető a túlnyomólag intellektuális rendszerek egyidejű reproductiójával és kapcsolatával: vitás csak különböző *systematicus actiók* egyidejű *öntudatosossá válásának* kérdése lehet.

18. A *változás* a jegyrendszerek reproductiójában, az átugrás egyikről a másikra, a résztvevő szervek és műszerek vegetatív önélete, a folyamatbeli ideginger vagy a képzetek érintkezése (kontiguitása) következtében állhat elő. Nevezetesen az által, hogy majd minden kép, *nemcsak egy, hanem több* jegyrendszerkez (habár mindég más hangszínezetben) tartozik, számtalan érintkezési pont teremtetik. Többnyire előnyös lelki érintkezések képződnek itt, a melyek ezen rendszerek sajátos localisatiójával összefüggnek, mellékrendszerek, tágabb értelemben vett «synopsiák» (áttekintések, rövid tervvázlatok), melyekből gyakran

többen észrevétlenül a tudatos «tevékeny rendszerek» mellett vele együtt rezegnek.

19 Különös figyelmet érdemelnek az *árnyék-* és *álom-rendszerek*. Az álom közben a szervek ösztönélete ámbár tovább működik, s az agyidegek dinamikai állapotai könnyen vehetnek fel bizonyos intenzitást, a melyet amaz érzések okoznak, a melyet álomnak (később álom-émlékezetnek) nevezünk. De a külső érzékek álma, valamint a célszerű cselekvések készítésének akadálya, a jegyrendszerek között abnormis közlekedést enged meg, a mely nemcsak egy nem rendes, gyorsított vagy lassított, bizarr kedélymozgásokat, akadályokat és kapcsolatokat mutató változást nyilvánít, hanem gyakran képeket, képsorokat és kedélyindulatokat idéz elő, a melyek éber állapotunkban idegenek előttünk. Az álomalakzatok hézagosságának magátólérthetőleg tökéletlen, abnormis csoport-tónus az előzménye, a mi az álom egyenlőtlen lokalizálásával magyarázható.

Ilyen *álomrendszerek*, melyeknek emlékezete minket meglep, tényleg csak az álomban (bár a hipnotikus és holdkóros állapotokban is) térnek vissza; ébrenlétünkben bár megmosolyogjuk képtelenségüket, ennek ellenére álmunkban újból fellépnek, és pedig mint az én összetételének komoly jelenségei. Előadó azt hiszi, hogy ezen tény az öntudat küszöbén történő ama titokszerű rendszeres változásokhoz adja meg nekünk a kulcsot, a hol jegyrendszereink némelyike készül. A mennyiben ebben ismeretes rendszeres összefoglalások vesznek részt, *árnyékrendszereknek* nevezi őket s ilyeneknek gondolja ő pl. a keletkezésben lévő első alakjait az ellenszenvnek, valamely gyanúnak, valamely perverzitásnak, valamely mániának s hasonlóknak. Gyakran az álomrendszerek lesznek árulói. A hystericusok és melancholikusok életútja árnyékrendszerekkel van közeve. A hipnoticus és hullucinatoricus állapotokban megjelenik azután néha a *másodikszemélyiség*, az a «másik» — a ki árnyékrendszerekből van összetéve.

20. Ezen utoljára feltárt kérdés bensőleg függ össze az *elvont jegyrendszerek* (nemi fogalmak, fajifogalmak, rendszerek) képzésével, a mely az emberi lelkület kimagasló képességét teszi. Hogy gyakran csak egyetlen egy konkrét rendszerből (egyetlen egy tapasztalatból), sőt a tanításból és olvasmányokból s ehhez hasonlók által nyert adatok tiszta képzeletéből is azonnal *analógiák* képeztetnek, a rendszerképzés vagy a «fantázia» virtuóz és széles alapján nyugszik, a mely folyton hajlandó konkrét rendszereket *megkonstruálni*, ha mindjárt a legcsalékonyabb számításokkal és a légvárak építőanyagából is (chateaux en Espagne). Egy szerencsés alapvetésű idegállamban minden konkrét rendszert megszakíttatlanul egy vagy több, előnyös képekből vett elvont rendszer (ellentmondó is) körül lebeg, ámbár úgy, hogy a tapasztalt embert az ő várakozásaival ellenkezőnek bekövetkezése ritkán lepi meg. Az elvont rendszerekhez azonban azok is tartoznak, a melyek egész életmagatartásunkat uralják, úgy a jók, mint a maniakusok. A zsugori jegyrendszere a maga «Én»-jét olyformán képezi, hogy minden gondolkozása és gondoskodása ezen moloch fentartására és táplálására van irányítva; ehhez hasonló erős jegyrendszer az állás- és hivatás-becsü-

lése: úgy itt, mint amott a rendszer tartalmának gondviselése a személyes önfentartás fogalmával azonosíttatik. Így magyarázandó az öngyilkosság, az élet feláldozása valamely eszményért stb.

A régi pszichológusok u. n. «lelkitehetségei» eszerint bizonyos elvont jegyrendszerek relatív túlsúlyából s az azoknál fellépő tulajdonságokból magyarázandók meg. Mi az *egyént* intelligensnek, bátornak, jellemteljesnek, igazságosnak, türelmesnek, erényesnek, alattomosnak, feláldozónak stb. nevezzük, holott a valóságban emezek s más tulajdonságok csak egy sorát illetik a biológiailag fontos jegyrendszereknek; innen van, hogy csodálkozunk, ha ama, az *egész* léleknek tévesen tulajdonított tulajdonságok «hibákak» mutatnak fel. Maguknál az egész normális embereknél a rendszerképzések kvalitatív egyenlőtlenségei szabályszámba mennek, s meg lehetünk elégedve, ha a rendszerbeli változatok s ujképződések *általánosságban* a magasabb tökéletesség irányában mozognak.

22. Az *egyén* általános *szellemi jelentősége* (intelligenciája, talentuma, genialitása, erélye, lélekjelenléte, erkölcsse, jelleme stb). függ:

a) a jegyrendszerek, illetőleg rendszeres dispositiók gazdagságától;

b) az előmozdító és akadályozó, az alsóbb és felsőbb, a konkrét és a képzelt, az intellectualis és motoricus, a támadó- és a védő rendszerek, a viharzó- és a türelmi rendszerek, az élv- és a kötelesség rendszerek stb. közti *egyensúlytól*, különösen azon képességtől, mely a szervi izgatásokat a működést fékező rendszeres izgatásokkal akadályozni vagy teljesen paralizálni tudja;

c) azon képességtől, minden időben szerzett jegyrendszereket *rendezett módon és czélszerű tempóban visszaidézni*;

d) annak könnyűségétől s biztosságától, a melylyel a konkrétékből *elvont* rendszerek képezhetők, s viszont, a melylyel elvont rendszerek a konkrét esetekre alkalmazhatók;

e) a rendszerek *rugékonyságától* ujak beillesztése s felesleges alkatrészek elnyomása tekintetében;

f) a hasznalati rendszerek gyorsan bekövetkező, összehasonlító érintkezésétől magukkal a legmesszebb fekvő rendszerekkel s azok összes alkotó részeivel;

g) azon művészettől, a melylyel az egymással erősen érintkező jegyrendszereket tetszés szerint eiszigetelhetjük;

h) azon képességtől, hogy minden *ujonnan* szerzett képet az összes állandósított rendszerekkel, a melyekre nézve annak jelentősége van, azonnal kapcsolni tudjuk;

i) egy bizonyos jegyrendszernek, az eddig felsorolt képességek kára nélkül való *hatványozott fokozásától*;

k) azon *szívósságtól*, melylyel a hasznos vagy nemes jegyrendszerek, a kedvezőtlen körülmények között s hatalmas szervi rúgók ellenében is, hosszú időig, sőt élethosszig uralomban maradnak;

l) azon *könnyűségtől*, a melylyel a felesleges vagy káros jegyrendszerek *ignoráltaknak*, vagy az ítéletalkotásnál *elnyomhatókká* lehetnek;

m) általában a *rendszeres ökonómiától*, kiváltképen azon adománytól, hogy az emlékezetet nem terheljük meg igen egyoldalú, s teljesen

használhatlan s értelmetlen felesleggel; másrészt azonban azon adománytól is, hogy a szükség szerint egyidejűleg *több* rendszert is működésbe hozhassunk.

22. A «*jegyrendszerek pathológiája*» a nagyfokú szórakozottságtól és a közönséges gyenge elméjúségtől kezdve a tébolyodottság legszomorúbb alakjáig a legkülönbozóbb állapotokat foglalja magában. Okai lehetnek múltó táplálási és ösztöni zavarok, testi fáradalmak, vagy szervi megbetegedések, avagy lelki izgatottságok s rendszeres túlterhelések, végül öröklött hajlamok is. Vonatkozzék ez bár a reproductió gyorsítására vagy lassítására, az emlékezet kimaradására vagy rögeszmékre, avagy a fenti 21. tételünkben felsorolt képességek valamelyikének sorvadására, tűnésére, vagy azok beteges elszigetelésére, *kórjeltani* tekintetben mégis mindég az a kérdés áll előtérben, hogy a megbetegedettnek *jegyrendszerei* mikép vannak megalkotva és előbbi állapotukkal való összehasonlításukban miként viselkednek. Nevezetesen az u. n. átmeneti állapotok alatt és mint az akut megbetegedések, idegbántalmak, elmebajok, hűdések s felizgulások másodrendű jelenségei, az orvos előtt gyakran nemcsak a szórakozottság s az intelligencia fogyatkozásai, mint a vérmérséklet s a mozgásbeli képességek zavarai, hanem a jellem megváltozásai is fellépnek, melyeknek feltárása épen csak gondos, a beteg rendszerbeli leltárjának összehasonlító tanulmányával lehetséges. Némely esetekben a rendszerbeli zavarok tisztán rendszerbeli mechanikai úton (suggestióval) is elháríthatók; sok esetben azonban, a melyekben a betegség éppen dispositióbeli változásokat idézett elő, mélyebbre ható therapia elengedhetlen, így az epilepticus és histeriás jellemfajzásokban. Minden körülmények között tehát nemcsak a nevelő, hanem az orvos is jól teszi, ha az ő nevelésére és ápolására bizottak «jegyrendszer»-ének keletkezésére és életben tartására a legnagyobb figyelmet fordítja. Mert mi «gondolkozunk», — kétlünk, félünk, remélünk, haragszunk, gyűlölünk, szeretünk! — nem egyes, összefüggésnélküli képekben, képek által és innervációkkal, sem nem a «trónoló lelki képességek» biztos kormányzása útján, hanem a «jegyrendszerekben» és «jegyrendszerekkel» — *bennük* jelentkeznek az emlékezet, az intelligencia, a vérmérséklet é; a jellem változásai; ők a mi idegállamunk erélyének lélektanilag és lélekkörtanilag felfogható kifejezései.

*

A diskusszió folyamán *dr. Trüpper* szól hozzá, felemlítvén, hogy a jegyrendszerek tana a régibb pszichológiai és pedagógiai irodalomban is fel van bővebben dolgozva. Lazarus ezeket «sűrűsödések»-nek, a pedagógia pedig «összefoglalások»-nak, «rendszerek»-nek, «jegykapcsok»-nak stb. nevezi.

Edinger tanár óv a jegyrendszerek tanának messzemenő gyakorlati alkalmazásától, a míg azokat minden irányban tudományosan el nem ismerik.

Az értekező válaszolja, hogy ő szívesen veszi az óvatosságra való figyelmeztetést, de a pedagógusoktól, valamint az elmeorvosoktól, kik közül az előbbieknak egész tevékenysége a legrégebb időktől fogva úgy a konkrét, valamint az absztrakt jegyrendszerek (melyekhez a «tan-

tételek» is tartoznak) gyakorlati kultiválására irányul, alig tehető fel, hogy ők a pszichológusok megegyezésére várjanak. Ezen tanánál a jegyrendszereknek tulajdonképpen csak gyakorlatilag régen elismert ténynek tudományos törvénybe iktatásáról van szó.

A pedagógus lélektani képzéséről.

— Dr. C. Andreae, Kaiserslautern. —

Valamely dolog szükségességét, a mely nélkül szokás és tapasztalat szerint tényleg meg tudunk lenni, bebizonyítani, ha nem is lehetetlenek, de merésznek tetszik. Nem úgy értjük, mintha a pedagógiai tevékenységnek a lélektani belátással való kapcsolatát nem ismernők el, hanem, hogy a tanítók képzésében ez még nem nyert kifejezést.

Mindenesetre a pedagógusnál nem a lélektani *tudásról* van szó, hanem a lélektani *műveltségről*. Hanem az út ehhez amazon vezet át és minél nehezebb a gyakorlati alkalmazás, annál kevésbé lenet amaz elméleti alapot nélkülözni, a melyet csak a tudományvaló állandó foglalkozás nyújt.

Rendesen komplikált lelki jelenségek teszik a pedagógus tevékenységének tárgyát. Hogy az a bizonytalan tapogatódzáson és durva próbálgatáson fölülemelkedjék, beható analizisra van szükség s mint-hogy az eredmény mindenütt az általánosan igaznak felismert tételnek valamely esetben való ügyes alkalmazásától függ: a feladat abban áll, hogy az elvontnak birtokában legyünk s a törvényszerűt ismerni tanuljuk.

Tehát itt is, mint mindenütt, a normális ember lélektana alapja minden további fogalomszerkesztésnek, valamint mértéknek. Miként állnak elő és komplikálódnak a lelki jelenségek; miként válnak külön és feltételezik mégis egymást; miként hatolnak egymásba a nélkül, hogy összezavarodnának; miként bontódnak szét a megfigyelés előtt s a tényleges eseményeknek mely neme rejlik a népies lélektani nyelv fogalmi megkülönböztetéseiben és miért nem alkalmas ez utóbbi a megfejtésekre vagy útmutatásokra, stb.: — ezek mind olyan kérdések, a melyekben a pedagógus ép úgy nem nélkülözheti a világosságot, a mint hogy azokat szigorú tudományos tanulmányok nélkül meg nem szerezheti.

A pedagógusnak feladata főleg a vezetés; azért ő neki a gyermek élet fejlődésének állomásait és átmeneteit, azaz az egyén lelki fejlődésmenetét ismernie kell. A mellett mindazon befolyásokat is, a melyek úgy a közösségtől, mint a mindég gazdagabban kibontakozó életfolyamatokból (pld. a beszédétől, nemi különbségből, pubercitástól stb.) erednek. Azután fellépnek jellemző sajátosságok, nemi és korbelti típusok s mutatkoznak, mint a fontos pedagógiai és didaktikai megfontolások kiindulási pontjai.

A közösségtől eredő befolyások figyelése a társadalmi lélektanhoz vezet, a mely azon mértékben követel magasabb figyelmet, a mely mértékben lépett újabb időben előtérbe a *pedagógia szociális oldala*,

nem is tekintve azt, hogy a nélkül a pedagógia történetének megértése nem is gondolható.

Másrészt tekintetbe jönnek ama következtetések és eredmények, melyek azon tényekhez fűződnek, a melyektől a lelki jelenségek testi folyamatai függnék. Minthogy a pedagógusnak csak a konkrét, azaz mindenhol és mindig egy bizonyos testben megjelenő lélekkel van dolga, rá nézve az élettani feltételek egész tere magasabb jelentőséget kap. A miként fontos segítséget talál itt feladatainak megoldásához, úgy tanul egyszersmind igényei számára korlátokat elismerni. Nemcsak a figyelem és tanulás, vagy emlékezet és a gondolkodás, de maga a szorgalom, engedelmesség, érdek nem mutatkoznak többé csupán erkölcsbelileg, hanem épúgy, ha különböző fokban is, testileg, élettanilag feltételezve. S a miként egyrészt lényegesen amaz ügyességtől függnék a pedagógiai behatások eredményei, hogy azon jelenségek elemzésébe magunkat beletaláljuk: úgy másrészt csak ezen összefüggés tekintetbevételében foglaltatnak az ifjúság természetszerű és igazságos bánásmódjának biztosítékai.

Ha ez igaz, akkor a lelki élet abnormis jelenségeinek tekintetbevételé annál kevésbé kerülhető el, mert ennek elhatárolása a nélkül is igen nehezen vihető keresztül s a tapasztalat arra tanít, hogy a nevelésnek az esetek igen nagy számában oly egyénekkel van dolga, a kik az egészség és a betegség határán állanak.

De álljon itt néhány megjegyzés a követelt képzés szerzésének módjáról is.

Minél inkább paedagogice viszzük keresztül a középiskolai oktást, annál inkább önmagából alakul az ki a lélektani előkészültség egy nemévé, a melynél különösen egy lélektanilag behatóan képzett tanító vezetése mellett végzett klasszikus tanulmányok figyelemre méltó eredményeket hoznak létre.

Ha az akadémiailag képzettnél általában kívánatos, hogy egy lélektani kurzus által az ő általános s hivatásbeli képzésüknek biztos alap szereztessék, akkor ez a pedagógusnál az ő hivatásszerű felszereléséhez tartozik, hogy tanulmány és gyakorlás útján mindazokkal megbarátkozzék, a mik fentebb felemlítetttek.

A foglalkozások ezen nemei egyedül nem elegendők. A mint hogy az orvosnövendék nem tud boldogulni klinikai demonstrációk és kísérletek nélkül, ép úgy lehetetlen a pedagógus kiképzése az iskolával kapcsolatos szeminárium segítsége nélkül. Csak itt talál teret a módszeres megfigyelésekre s ezzel alkalmat, a változatos elméleti ismereteket gyakorlatilag folyósítani. Csak ha minden pedagógiai tevé és engedés lélektani alapot nyer, ha az egyedek a maguk sajátnemiségükben, hibáikkal és gyarlósággaikkal, változó érdekeikkel, az ő erköcsi összalkatukban alkalmat nyújtanak lélektani megfontolásokhoz s az iskolai élet összes jelenségei lélektanilag világíttatnak meg: akkor fogja a lélektani tudás ama lassú lerakódásokat eredményezni, a melyet *lélektani műveltségnek* fogunk jogosan nevezni.

Az ifjúság iránti szeretet a pedagógiai hivatás legelőkelőbb ismer-

tetőjele: De gyakorlatilag értékes segítséggé csak ott lesz, a hol azt a lélektani tudás világosítja meg.

Dr. Kemsics, Berlinből diskusziójában üdvözli a lélektan és a pedagógia két tudományterületének gyakorlati közeledéseit, hozzájárul a jelentőségre és szükségre való tekintetből a pedagógia-lélektani szemináriumok szervezéséhez, bár az újabb pszichológia igényei szerint való megvalósulásukra soká várathatunk még. Czélszerűnek tartja egy lapot alapítani a pedagógiai lélektan részére, mintegy a modern törekvések s kísérleti munkák gyűjtő orgánumául.

Budinszky Károly.

— Vége. —

IRODALOM.

Az esztergomi főegyházmegyei katolikus iskolák története.

— «Az esztergomi főegyházmegyei katolikus iskolák története»-t hivatalos adatok alapján szerkesztette dr. Komlóssy Ferencz egyházmegyei főtanfőügyelő. Esztergom 1896. (4° 764 l. Ára: 5 frt.) —

Hazánk ezredéves fennállására alkotott állandó emlékek között igen tiszteletreméltó helyet foglalnak el azok az irodalmi művek, mik a millenniumnak köszönik eredetüket. Ezek közé tartozik az a terjedelmes és érdekes munka is, melyet dr. Komlóssy Ferencz főpásztori jóváhagyással közrebocsájtott. Az esztergomi főegyházmegyében levő összes népoktatásügyi intézetek monografiáinak gyűjteményét foglalja magában a terjedelmes munka, melynek bevezető részét dr. Komlóssy maga írta.

Az egyes monografiák adatait, az előre megállapított pontok szerint a parochusok, esperesek és tanítók gyűjtötték egybe. Kiterjeszkednek ezek nem csupán az iskolák, hanem az egyházi és politikai községek történetére is. Felhasználják az írott emléket és szájhagyományt, hogy annál érdekesebben és vonzóbban mutathassák be községük és iskolájuk fejlődésének történetét. S e törekvés igen sok esetben sikerült is. Sok érdekes dolgot, történelmi epizódot látunk e műben éppen a szájhagyomány nyomán megörökítve. Hédervárott pl. egy tölgyfát mutogatnak, melyről a hagyomány azt tartja, hogy alatta egykor *Árpád*, a honalapító tanyáztott vezérével. A vajkai plébánia kertjében levő somfát pedig azért őrzik kegyelettel, mert alatta állítólag *Vajk* pihent. Az is említésre méltó dolog, hogy manapság is vannak bizonyítékaink arra, hogy a *tatárjárás* idejében a lakosok egy része földalatti barlangokba, lyukakba menekült a pusztító ellenség elől. Nyitra-Pereszlényben ugyanis a kutak a falu egész hosszában egyenes irányban vannak ásva s ezekkel párhuzamosan a föld alatt üregek vannak, a melyek a kutakhoz vezetnek. Látható ebből, hogy a tatárok nemcsak azért tömték be a kutakat, hogy az elmenekült lakosoknak ivó vize ne legyen, hanem azért is, mert értesülhettek a földalatti üregekről, a melyeknek bejárása talán éppen a kutaknál volt. Ilyen s ehhez hasonló dolgok felemlítésén kívül igen sok érdekes s jellemző vonást

találunk e munkában azokról a nevezetesebb embereinkről, kik a főegyházmegye területén éltek és működtek. A török háborúk, kuruczvilág, reformáció és ellenreformációra vonatkozólag meg a mű egyes részei valósággal forrásmunka számba mehetnek. Ezek mellett azonban a geografus, ethnografus, sőt hogy többet ne mondjak, még az agrar népbarát is (442. l.) sok érdekes dolgot talál benne.

Messze vezetne, ha *itt* ezekre mind kiterjeszkedném. Bennünket elsősorban a népnépoktatásügy *multja* érdekel. Célom nem is lehet más, mint hogy ezt, a kezemben levő munka alapján, e lapok érdemes olvasóinak bemutassam.

Az esztergomi főegyházmegye népoktatásiügyi intézeteinek multja már azért is nevezetes, mert benne jóformán összes katolikus iskoláink multját látjuk. Hiszen ez az egyházmegye vitte egyházi téren mindenha a vezérszerepet. Innen indult ki a keresztyénség terjedése s közte s a többi egyházmegyék között ha volt különbség, ez tanügyi tekintetben is csak abban nyilvánulhatott, hogy itt a kiadott utasításokat és rendeleteket talán pontosabban végrehajtották, mint az ország főpapjától távolabb eső egyházmegyékben. Így fogva fel a dolgot, e főegyházmegye tanügyi viszonyaiból — különösen, ha adataink teljeseek lennének — talán az egész ország katolikus iskoláinak történetére is lehetne következtetnünk.

Tudjuk, hogy az egész középkoron keresztül a *tanítás joga* az egyházáé volt. A fejedelmek, ha alattvalóik és országuk érdekében ez ügyben akartak valamit tenni, az egyháztól, illetőleg a pápától kérték az iskolák felállíthatására az engedélyt. Az egyház embereit Jézus Krisztus tanainak veleje — a szeretet, — mely fájdalom már-már kiveszőfélben van közöttünk, — mondom, a krisztusi elv is arra ösztönözte a papokat, hogy embertársaik sorsán segítsenek, őket oktassák és neveljék. Így a Krisztus tudományának terjedése karonfogva járt a nemzetek művelődésével.

A keresztyénség első nyomaival hazánkban jóval előbb találkozunk, mintsem őseink e földet elfoglalták. Lőrincz laurencki püspökről, ki magának Szt. Péternek a tanítványa volt, a hagyomány azt tartja, hogy a kis Kárpátok és a Fehérhegység alján terjesztette a keresztyénséget. A Fehérhegyen túl, Gödling mellett pedig van egy ősrégi, Szűz Mária tiszteletére emelt templom, a «Staba Marka», a melynek eredetét Krisztus sz. u. 63-ik évre teszik. — Nyitrán is volt már Kr. u. 400-ban püspökség, melyet állítólag Fritilla királyné alapított (434. l.). Ha ezek igazak, akkor e vidéken Jézus tudományát régesrégén tanították s a papok a keresztyény pedagógia alapelvét: «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok», már ekkor igyekezhettek a hívők szívébe, lelkébe becsepegtetni s így föl kell tennünk, hogy e vidék lakói már őseink bejövetelekor a kultura elég magas fokán állottak. Azt is tudjuk, hogy Szt. István apostoli munkája megkezdésekor Nyitrán, a váregyházban zsoltározó kanonokokat talált. Esztergom talán azért látszott alkalmas királyi és főpapi székhelynek, mert nem messze volt a keresztyén gyarmatoktól.

Szt. Istvánnak az iskolákra vonatkozó rendeletét valamennyien

ismerjük. Miképp fejlődtek nálunk a fái, kolostori és káptalani iskolák, milyen volt ez iskolák belső élete, arra nézve Komlóssy munkájában hiába keressük az adatokat. Mindössze is kevés az, a mit a XVII. századig találunk. Ki nemzetünk küzdelemmel teljes életét ismeri, ezen nem is csodálkozhatik. Az írott emlékeket elsöpörte az idő, a hagyomány pedig sokkal lényegtelenebb dolgoknak tekintette ezeket, mintsem évszadokon keresztül megőrizte volna!

Azt az állítást, hogy első papjaink és tanítóink Szt. Benedek fiai voltak, csak megerősíti az az adat, hogy I. Géza 1075-ben Szt. Benedeken e rend számára kolostort alapított. (177. l.)

II. Béla korában az *apácák* már a *falvakban is* foglalkoztak a leányok tanításával (551. l.). Melyik szerzet volt ez, nem tudom: de a XIII. században nagyon kedvelték nálunk a *klarissákat*. IV. Béla is 1247-ben kelt adománylevelében Bélaházát ezek nagy-szombati kolostorának adományozta (503 l.). Ezek az adatok a mellett bizonyítanak, hogy az Árpádok korában iskolázás dolgában aligha állottunk hátrább, mint a külföldiek.

Kanissay Fános esztergomi érsek rendeletére megejtetett (1387—1418.) a «*Canonica Visitatio*» az egyházmegyében. Ez egyházlátogatás nyomaival azonban Komlóssy munkájában igen gyéren találkozunk. Úgy látszik, a jegyzőkönyvek ez időből az egyes egyházakban elvesztek. Csupán két adatra akadtam ez időtájról, ez is az egyház-látogatás előtti időről való.

Radosnán (284. l.) 1332-ben Jakab nevű *plébános* egyúttal a *tanítói hivatalt is betöltötte*. Ez arra enged következtetnünk, hogy nálunk is kellett olyanforma rendeletnek lenni, mint a milyent Nagy Károly Capitularéiban olvashatunk, mely a falvak és mezővárosok papjainak kötelességévé teszi, hogy a népet szorgalommal neveljék és oktassák a tudományokban.

Pozsonyban (530. l.) a városbíró Jakab 1365-ben felállította az úgynevezett polgári (városi) iskolát. Ennek az iskolának a története azt mutatja, hogy a városi iskolák szervezete, belső élete nálunk is teljesen olyan volt, mint a külföldön. A «*rector*»-t a polgármester fogadta fel, negyedévi felmondási idő mellett, egy évre. Ez azután a gyermekek számára hoz képest maga mellé tanítókat, segédeket (hypodidascalos, locati, stampuales) fogadott. A vidéki tanulók a városban gyűjtött alamizsnából tartották fenn magukat. Tudjuk azt is, hogy a városi iskolák az egyházi és világi hatóságok között folytonos zsörtölődésre adtak alkalmat. III. Sándor pápa kiadta rendeletét (1170.): «Az apát urak ne avatkozzanak a városi iskolák ügyeibe», de ezt nem vették mindenütt figyelembe. A pozsonyi káptalan is ráparancsolt a városi iskola tanítójára, hogy a misén deákjaival jelenjék meg. Erre a városbíró a templomba tört s a deákságot mesterestől hazakergette, a lakosoknak pedig megtiltotta, hogy a tanulóknak alamizsnát adjanak.

A XV. században városainkban *magyar nemzeti iskolával* is találkozunk. Ilyen létesült e század hatodik tizedében, Nagy-Szombatban (421. l.) Ennek a tanítója, a «*cantor hungaricus*» kezdetben saját lakásán oktatta a gyermekeket. Az iskolának jónak kellett lenni, mert alapít-

ványokat is tettek javára, hogy a vidék szegényebb tanulói is látogathassák. A tanítónak határozott fizetése nem volt, díjazása csak abból állott, a mit neki a tanulók fizettek. Ez az eljárás önkénytelenül Theodulf orleansi püspök (794) rendelkezését juttatja eszünkbe, ki a tanítóknak megtiltotta, hogy a tanulóktól se követelniök, sem elfogadniok nem szabad semmit, csak a mit nekik a szülők *jószántukból* adnak. Ezzel vélte elérhetőnek, hogy a legszegényebbek is részesüljenek annyi tanításban, a mennyi a polgári életben elkerülhetetlenül szükséges.

A XVI. századra vonatkozó adatokból azt látom, hogy a tanítói teendőket a várurak papjai és a missionáriusok (70. l.), licentiatikusok és káplánok (78. l.), vagy pedig a kántorok teljesítették. Valami sokat nem igen tanultak, az olvasás, számolás és egyházi énekekre fektették a főszűlyt. A tanítás segédeszköze az *imakönyv* volt (314. l.), külön tanterem, különösen a kisebb helyeken, nem volt, hanem a tanítóknak elvállalt egyén a saját lakásán tanította a gyermekeket (187.). Érdekes az is, hogy e korból való *iskola épületünk* ma is van még Bélabányán s ezt ma is használják, nem ugyan iskolául, hanem tanítói lakásul. A templomokban is megkezdődött az orgona használata e században. A szt.-benedeki egyház története 1506-ban már orgonistáról beszél.

A szerzetes-rendek működéséről e századra vonatkozólag a következőt említhetem fel: XIII. Gergely pápa Ferencz nevezetű vellei püspököt s pápai legatust bízta meg a hazai *Pálos-rend* meglátogatásával, ki is a rend tagjaival egyetértve a rend számára új szabályokat alkotott, a melynek 20. pontja elrendeli, hogy a testvérek nemcsak ott, a hol székházai vannak, hanem ünnep- és vasárnapokon a filiákban is tanítsák a gyermekeket imádkozni, magyarázzák nekik a katechismust és a hit elemeit (24. l.).

A törökvilág, testvérharczok károsan hatottak hazánk katolikus iskoláinak fejlődésére. A török nem kímélt semmit, a német és idegen katona elvitt mindent! Szomorú idők voltak ezek! Nagy-Szombatban a város legszebb templomából csináltak konyhát a törökök, benne tüzet raktak; festését, drága felszerelését teljesen tönkre tették. De minek is folytassam én ezeket? Úgy is tudjuk, mennyi nyomorúságot szenvedett ez időben a magyar! Elég az hozzá, hogy az esztergomi főegyház-megyében 100-nál több parochia elpusztult. 17-et elpusztítottak a törökök, a többi meg, — miként Komlóssy írja, — a protestánsok kezébe került. De nemcsak a parochiák kerültek a protestánsok kezébe, megfogyatkozott a papok és tanítók száma is. Pap hiányában egyes községekben egyes jobb érzelmű polgárokat, s ha volt, a tanítót bízták meg még a keresztesítés és esketés végezésével is. (Morva-Szt.-János, Nagy-Salló). Bélabányán pedig még 1697-ben is *lutheranus tanítók tanítottak a katolikus iskolában*. Ezt úgy magyarázza meg Komlóssy könyve, hogy a templomot 1687-ben foglalták vissza a katolikusok s a két tanító *mások hiányában valószínűleg örökségkép* maradt a katolikusokra. Meg is hagyták a plébánosnak, hogy mihelyt katolikus tanítót kap, mind a mestert, mind pedig a tanítót mozdítsa el.

A tanítók elnevezése között ott találjuk a «rector scholae», «praecceptor» és «ludi rector»-t. Előképzettségük a szerint különbözik, a

milyen díjazásban részesíti őket a község. Bizony vannak olyan helyek, hova kellő előképzettséggel bíró ember nem található, itt aztán a hívek — valószínűleg, a plébánus egyetértésével — maguk közül bíznak meg egyet azzal, hogy segédkezzék a plébánosnak s aztán a gyermekeket is tanítsa. A tanítás azonban jóformán mellékfoglalkozás számba megy. A fődolog, hogy az illető a kántori teendőket értse. A nagyobb helyeken felfogadásukkor arra is kötelezték őket, hogy a tanítás ellátására tisztességes *diákot* (560. l.) tártsanak.

A díjazásra vonatkozó adatok is arra vallanak, hogy nem is a tanítót díjazták, hanem a kántort. Előfordul egyik-másik helyen, hogy a tanító minden gyermektől 1 frt tandíjat kap (Koross. 1690.) Máshol meg hetenként fizeti a község a tanítót (Bélabányán 1697-ben a tanító fizetése heti 1 renusi forint s 30 fillér.). Főjövödelmük azonban a kántorság utáni jár. S ezt kapják a kegyuraktól, vallási társulatok s iparos czéhektől. Ezekhez járul a «caliscatio» rendszeren évenként a három úgynevezett «sátoros» ünnepen. Az offertoriumokból kijár nekik a harmadrész. Fizetést kapnak a temetésekért, requiemék és halotti misékért, az esketések beírásáért. Meg van engedve Szt. Márton, Szt. Katalin, Szt. Dorottya és Szt. Balázs napján a «cantatio.» Övék az iskola és a templom padlásán s a toronyban fészkelő galamboknak a fiait. A kérvények írásáért ajándékot kap az egyes felektől. Ha az uraságnak nagyobb jószága van, segíthet nyáron a gazdatiszteknek s innen is kap egy-egy köböl búzát ajándékba. A felhő elleni harangozásért a bortermő vidéken 4—5 itcze mustot, a gabonatermő helyeken pedig egy-egy kéve gabonát kap minden gazdtól ajándékba. Aztán szokásban van a halottak «virrasztás»-a. Egy éjjelre ettől a mesternek — legalább néhol — 50 dénár jár. A hol ennyi mindenféle jövedelme nincs, ott segít rajta a plébános; ad neki ingyen ebédet. «ha jól viseli magát» (151. l.); másol a község gazdái sorban főznek neki (coquia.).

Nyoma van annak is, hogy a tanulókat szorgalmuk és igyekezetükért *szent képekkel ajándékozzák meg.* Az 1673. évi visitatio meghagyja a somorjai plébánosnak, hogy a templom pénzéből évenként vegyen ki három frtot képekre, olvasókra és «Agnus Dei»-re, melyekkel a gyermekeket a *katechismus tanulására* édesgesse.

A XVIII. század elejéről már van adatunk arra nézve, hogy az iskolában korcsma-asztalok és padok vannak, a tanteremben benn van a segédtanító ágya is (46. l.). A tantárgyak között ott találjuk a katechismust, bibliát, olvasást, írást, néhol a földrajzot is (394. l.) és egyházi éneket is (442. l.). Van arra is eset, hogy a hittanra külön napokon, szerdán és csütörtökön tanítják a gyermekeket (480. l.). A gyermekek jobbára csak télen jártak iskolába, s egyes helyeken ekkor is csupán a fiúk. (152. l.) Másol (102. l.) a kántor csupán szerdán és szombaton délután, és ünnep-, valamint vasárnapokon az isteni tisztelet előtt oktatta a tanulókat. — Az esztergomi érsek ezen igyekeztek segíteni. Gróf *Eszterházy Imre* szigorúan ráparancsol a nagy-sallóiakra, (1731. l.) hogy *az iskolába szorgalmasan küldjék gyermekeiket* (168. l.). A hol nem volt iskola, a nemesek úgy segítettek magukon, hogy más községbe küldötték gyermekeiket. A jobbágyok pedig otthon tanultak írni egyik-

másik írni-olvasni tudó embertől, a ki őket munkaidőben vasárnaponkint, télen pedig esténkint oktatta. Aztán a tollfosztások alkalmával majdnem minden házban bibliai események elbeszéléséből állott a társalgás (358. l.).

A tanítók előképzettsége különböző volt. Volt, a ki «philosophus», «rhetor», sőt «licentiatius» volt, (30., 402. l.), de legtöbb a «syntaxis»-t végzett (1, 7., 10. ll.). Vannak helyek, hol a káplán tanít, de olyanok is, hol mások hiányában mesteremberek, földművesek teljesítik a tanító kötelességét. — A segéd-tanítók neve a felvidéken «*compan*». Ezek rendszeren oly mesteremberekből kerültek ki, kiknek csak nyáron volt munkájuk: takácsok, szabók stb. Ezek télen segítettek a tanítónak a tanításban és a templomi szolgálatban, nyáron pedig folytatták mesterségüket. Felfogadásukhoz a plebános beleegyezése volt szükséges (345., 394., 621. ll.)

A kántortanítót a plebánus választotta a község és kegyúr tudta és beleegyezésével (615., 622. l.). Úgy látszik, a választás kérdése egy és más helyen félreértésekre adhatott alkalmat, ezért hozta e szabályt Batthyány József bíbornok érsek (1782). Mikor a tanító hivatalát elfoglalta, köteles volt az oltárnál a gyülekezet jelenlétében a «Hitvallás»-t letenni. Kötelességei között fel van említve: a gyermekek írásra, olvasásra való tanítása, a káté beemléztetése (rendszen szerdán és szombaton), a plebánosnak a betegekhez való kísérése, az isteni tiszteleteken, körmeneteken való megjelenés, a házasulandók kihirdetésének feljegyzése; égi háború ellen, valamint reggel, délben és vacsora idején való harangozás. E mellett ő a község jegyzője, a hitközség egyházfia is.

A *fizetésekben* fellép a földbirtok használata, a közmunka, terménybeli járandóság. Külön fizetnek a keresztelezésért, ostyasütésért, hirdetési czédula írásáért. Van arra is eset, hogy a kik más iskolába küldik a gyermekeiket, azok is kötelesek a tanítónak fizetni (47. l.). A gabonafizetést néhol a község adja, másutt meg a hitközség tagjai. A hol óra van, ennek az igazgatásáért külön díjazásban részesül. (Egyik helyen pl. e czímen 5 renusi forintot, egy pár csizmát, olajat és 60 dénárt 344. l.). Arra is van eset, hogy a tanulók szülei sorban adnak a tanítónak ebédet. A tanítói fizetések általában javultak, de azért volt olyan hely is (596. l.), hol a tanulók mindennap vittek egy karéj kenyeret és hetenkint 2 krajczárt s ez volt a tanító járandósága. *A tanítás módszere*, mint Komlóssy munkája mondja (214. l.), ez időben a tanító által elbeszéltek vagy olvasottaknak a tanuló által való gépies beemlézéséből állott. Így állott az esztergomi főegyházmegyében a kath. iskolák és tanítók sorsa a «Ratió» előtt!

Mi van a «Ratió»-ban, ismerjük eléggé valamennyien! Nehány adatot azonban ez időből is fel kell említenem.

Felbiger táblás módszerét a királynő óhajtására *Ehrenfeld* Gáspár kanonok megismertette a «*Mi asszonyunk*»-ról címzett női szerzetesrend pozsonyi házának tagjaival. *Mária Terézia* 1775. nov. 22-én *meglátogatta a zárdát* s úgy az internatusban, valamint a külső iskolában is az új módszer szerint tanított gyermekek előmenetele fölött vizsgá-

latot tartott és megelégedésének jeléül egy örömnépzem rendezésére 100 aranyat ajándékozott, a külső iskola szegény tanulóí között pedig 30 aranyat osztott ki és megengedte, hogy az intézet az ő nevét viselje (533. l.)

1788-ban állították fel Pozsonyban a «Primär nationale Schule»-t, mely *tanítóképzővel*, zene- és rajziskolával is egybe volt kapcsolva. 1795-ben tanítottak ebben az iskolában: hittant-, német-, latin- és magyar nyelvtant, földrajzot, mértant, számtant, olvasást és írást.

Voltak helyek, hol a Ratiót igyekeztek végrehajtani (92. l.); megállapították a *heti tanórák* összegét, megtartották a félévi vizsgálatokat, kiegészítették a tanítók fizetését a meghatározott 120 frt minimumra, szorgalmazták a gyermekek iskoláztatását, de arra is van adatunk, (639. l.), hogy a Ratióról vagy nem tudtak, vagy tudni nem akartak. A kormány tudomására juthatott ezeknek, mert egyik prodirector ilyen rendelkezését is olvassuk Komlóssy munkájában:

1. Összeirandók az iskolások nevei a hatodik életévtől a 12-ig, a vallás és nem megjelölésével.

2. Meghatározandó a tanítók rendes fizetése, annak szigorú feltüntetésével, mennyit kapnak mint tanítók, énekesek, orgonisták és sekrestyések és mennyi a járuléuk természetben.

3. Feltüntetendő a fizetési alap milyensége, vajjon a községi, hitfelekezeti vagy egyéb forrásból származik-e? (366. l.)

Egy másik rendeletben meg azt mondták ki, hogy a hol két tanító van, a *fiú gyermekeket a tanító* (mint a nép mondta: «gyerektanító», «praeceptor»), a *leányokat pedig a kántor tanítsa* (639. l.).

Az iskola *berendezésére* nézve a következőket emlitem fel: Magyar-Sóókon (256. l.) az iskola állt egy tanteremből, melybe a konyhán át volt a bejárás. A felszerelés pedig: egy fekete íróábla, egy asztal, egy székek, két — kecske lábán álló — 4—4 méter hosszú, 70 cm. széles asztal, és az asztalok mellett négy ugyanolyan hosszú lóca, azok számára, a kik írtak. A többiek pedig a fal körül levő lóczákon ültek. Azt hiszem, a többi iskolák berendezése is ilyen volt.

Az egyes *tantárgyak* tanításában annyira-mennyire alkalmazkodtak, különösen a nagyobb községekben, a Ratióhoz, de voltak olyan helyek is, hol csupán hittant, írást, olvasást és számvetést tanítottak (332. l.).

A használt *tankönyvek* közül a következőket látom felemlítve:

«Petrus Danesius»-féle katechismus (239. l.). «Maly Katechismus s Otaskani a Odpoveni» (pre Naymensie Dítky, v. Gosartó. Královskych Zemách V. Budine Vytysteny nákladom Král. Univ. roku 1798. Ára fűzve 1½ kr.) (523. l.) Feltehető, hogy ezek mellett a kormány által kiadott tankönyveket is használták, de voltak olyan helyek is, hol a katechismuson kívül csupán imakönyvük volt a gyermekeknek.

A *tanítók* között *előképzetség* tekintetében voltak IV., V., VI. gymnasiumi osztályt végzett egyének, de voltak olyan helyek is, hol egyszerű földműves embert alkalmaztak tanítónak. Előfordul az is, hogy a remeté a tanító (III., 386. ll.). Kuriózumkép felemlítem, hogy Ohajon (198. l.) a cigány orgonahúzó korában megtanulta az orgonálást, s mikor a mester távozott, őt választották meg tanítónak. Mondanom sem

kell, hogy sok helyen az elemi iskolában is a szerzetesek és apácák tanítottak. Magok a tanítók nemcsak az iskolában és a szertartás körüli szolgálatban voltak elfoglalva, ők voltak a község jegyzői is. S van akárhány hely, hol az iskola, jegyzői iroda, község háza, kántor-tanító, jegyző lakása egyetlen szobából állott.

A tanító díjazása sok mindenféleből állott, jelentékeny szerepet játszik a földbirtok, rendesen közmunkával, terménybeli járandóság és a tandíj. Vág-Ujhelyen azonban 1782-ben kimondották, hogy a tanítónak földet nem adnak, mert a határ kicsiny és megmunkálását sem vállalhatná el, de meg azt akarják, hogy a tanító kizárólag a tanítással foglalkozzék. (364. l.)

Nem lesz érdekelni az sem, hogy 1761-ben 1 pár csizmát egy frtba, 1790-ben pedig 1 kila búzát egy frtba, 1 kenyeret hat krba, 1 akó bort egy frt 30 krba számítottak Hontvármegyében. (345., 122. ll.)

A tanítók kötelességei között ott volt: a plebánusnak a betegekhez való kísérése, még olyan helyen is, a hol egyházi volt (239. l.), aztán az orgonálás és a néppel való éneklés. Míg a temetésen van, addig néhol felesége ügyel fel a gyermekekre. Az iskolában tanítani kellene a magyar és német nyelvet, olvasást, írást, számolást és vallást (8. l.). Ez még kevés ahhoz képest, a mit Vág-Ujhelyen kívántak a tanítótól! Nem kevesebb ez, mint a latin, német, tót és magyar nyelv ismerete, aztán e négy nyelven való tanítás s ezért a munkáért ígérnek a segéd-tanítónak 24 frtot! Ebben az iskolában az 1785-dik évben Gábor Mátyás volt a tanító. Ez egyik levelében panaszkodik Venger pozsonyi kerületi iskolafelügyelőnek arról, hogy túl van terhelve munkával, egy tante-remben négy osztályt kell tanítania; ráerőszakolt, önkényes tanmodort kívánnak tőle, aztán meg ő négy nyelven nem taníthat, mert akkor eredményt el nem érhet (365. l.). És Venger segített is rajta, elrendelte a magyar nyelv törlesztését, azzal az indokolással, hogy ehez a tanító úr úgy sem ért. A hol meg értett volna, ott meg a fizetését a német tanítónak adták (422. l.).

Mielőtt a XVIII. századtól elválnánk, említsük fel még azt is, hogy Mária Terézia Tallóson (Pozsony m.) árva-nevelő intézetet alapított s ebben azoknak a nemeseknek a gyermekeit neveltette, a kik a törökkel vívott csatákban elesetek. Ez intézet később Szempczre, végre pedig Tatára került.

A tantermek felszerelése a jelen század elején is olyan, mint a mult században volt: 2 korcsmai asztal s hosszú lóczák. A változatoság legfeljebb abban áll, hogy a fal mellett apró számolyok vannak s ezen ülnek azok a gyermekek, a kik nem írnak. Találunk már betűszekrényt, sőt térképet is (557. l.). A tanszerek kiegészítő részét tette némely iskolában (239. l.) a «papír szamar», mely a hanyag tanulók megszügyenítésére szolgált. A szorgalomidő nem egyforma, a legtöbb helyen csak télen, akkor is vagy csak a nagy bőjtben, vagy pedig adventtől tavaszig, máshol 3 hónapig járnak a gyermekek iskolába (197., 178., 137., 380., 439. ll.).

Az iskolákban a különböző fokozatok és a tanítók különböző ké-

pességéhez képest különböző tárgyakat tanítottak. Vannak helyek, a hol beérik a hittannal, olvasással és számolással s *írni már csak azok tanulnak, a kiknek a szülői megveszik az íróeszközöket* (48. l.). Máshol, hogy a szülők ne legyenek kitéve a folytonos zaklatásnak, minden gyermek fizet írószerekért negyedévenként 18 krt és vásárkor 3 krt (560. l.) A tantárgyak száma azonban a szorgalomidővel növekedik. Szt. Endrén pl. tanítanak (1822-ben) az I. osztályban írást, olvasást, német, magyar, tót, illyr nyelvet; a haladók osztályában az olvasás és íráson kívül van számtan és helyesírás; másol meg a gazdaságtan és földrajz is járják (48. l.). Vág-Újhelyen pedig már az 1802/3. tanévben következő tárgyakat tanították: 1. Maly katechismus. 2. Katechismus sotázkami. 3. Syllabikár slovensky a nemecky, 4. Historia biblica (latinul.) 5. Emmanuelis Alvari Institutiones Grammaticae. 6. Skolské regule. 7. Nationes litterarum in philiris» (367. l.).

A *tankönyvekről* ez időből is kevés adatot találtam. Egy helyen naptárakból s imakönyvekből tanulják s gyakorolják az olvasást (258 l.), másol a «Lelki kincs»-et nevezik meg (201. l.). Egy szláv tannyelvű iskolában pedig a «Budiček» nevű könyvből olvasnak (307. l.). A pozsonyi iskolafelügyelő pedig a következő tankönyveket írta elő: ABC — Täflein deutsche Anleitung zur deutschen Rechtschreibung. Anleitung zur deutschen Sprachlehre. Anleitung zum Rechnen. Anleitung zur lateinischen Sprache. Anleitung zur Messkunst. Anleitung zur Schreibart in Briefen. Buchstabirtafel deutsche. Buchstabirtafel geschriebene. Erdbeschreibung. Katechismus deutsche. Landkarten és Lesebuch (366. l.).

Az olvasást a betűztető módszer szerint tanítják. Minden módszernek hasznos előmozdítója a «*scutika*», mely nem egyéb, mint szíj-korbács a melynek minden valamire való iskolában megvolt ebben az időben a maga helye (215. l.). Komlóssy könyve nem említi, de én még egy büntetési eszkről, a «*ferulá*»-ról is olvastam, vagy hallottam valahol. Ez a főző-kanál nagyságú lapátocska a fején ki volt fúrva s a «tenyeres»-ek s «körmös»-ök osztogatására szolgált.

Fel kell még ez időből azt is említenem, hogy úgy látszik, legalább egy adat van rá (115. l.), szokásban volt adventben, hogy az összes ifjúság megjelent az iskolában, honnan az «Ave Maria»-t énekelve haladtak a templomba.

A 30-as években megindult *magyarosításra* vonatkozólag is találtam egy adatot. A garam-kövesdiek 1834-ben panaszkodnak, hogy a gyermekek tanítása igen nehéz, mert a *tannyelv magyar*, a gyermekek pedig otthon mindig tótul beszélnek, így tehát a magyar nyelvnek nincsenek kellő gyakorlatában, mi a tanításnak igen nagy hátrányára válik (145. l.). A negyvenes években már «iskolai tudósítások» is jelennek meg. Ezek egyikéből látjuk, hogy a betűismerésre, foglалásra és olvasásra heti 16, az írásra heti 4, a számolásra heti 2, a hittanra heti 4 órát fordítanak (16. l.). Az is kitűnik (11. l.), hogy már ekkor a kormánynak volt egy rendelete, a «Systema Scholarum»-ban, a melynek értelmében minden mulasztásért 15 kr. bírság hajtassék be, de vele még csak fenyegetnek, végrehajtására adatot nem találtam.

A *tanítók képzettségét* a «Normá»-k és «mesterképző»-k általában

nevelték. De míg a protestansoknál a kormány, legalább akkor, a mikor adózni kellett, nemes embernek tekintette (Magyar Tanítóképző, 1897. 192. l.), Komlóssy könyve arról tanúskodik, hogy a tanító a katolikusoknál bizony csak zsellérszámba ment (204. l.). Így történhetett meg azután az, hogy mikor egy vadászaton 1806-ban a tanító egy nemessel hajba kapott, ezért 100 botra ítélték el s rajta ez ítéletet végre is hajtották. Az persze nem határozott semmit, hogy a tanító ebbe belehalt (518.). A szakképzett emberek mellett voltak bizony még ekkor is helyek, hova mesteremberek vállalkoztak csak tanítónak. Volt olyan *kántor* is (Moraván, 407. l.), ki nem tudott orgonálni, de hogy a zené meglegyen, *hegedűszóval kísérte a templomban az éneket*. Péterfy Sándor munkája ismertetésében említettem, hogy a Ratio megjelenése előtt Ausztriában sok helyen korcsmáros volt a tanító, Komlóssynál meg azt látom, hogy nálunk még 1820-ban is volt ilyen korcsmáros-tanító (103. l.). Ezen nem is csudálkozhatunk, mert mint mai nap is vannak, úgy voltak a szabadságharc előtt is nyomorúságos tanítói állomások s van olyan hely, s nem is egy, hol képesített tanító sohase volt! A kit aztán a sors ilyen helyre vetett, hol a fizetés a megélésre kevés, a meghalásra sok, s a mely mellett az illető legfeljebb megnősülhet, vagy megkopaszodhatik, — mondom az ilyen helyeken úgy segítettek magukon, a hogy tudtak. Sokszor egy személyben volt órás, vadász, lakatos (213. l.), máskor bányász (88. l.), asztalos (154. l.), éjjeli őr (359. l.). Még 1840-ben is volt olyan tanító, ki a trágyát háti kosárban hordta földjére (120. l.). Ilyen helyeken? aztán nem igen kérdezték: hol tanult, mit végzett? Megtörtént bizony az is, hogy a lovászmester karját megharapta a ló és szolgálatra alkalmatlanná vált s ez elegendő ok volt arra, hogy beállítsák tanítónak (253. l.). Az ilyenek mellett azonban voltak az egyházmegyében kitünő tanítók is, kiknek tehetségét, józanságát s szelíd bánásmódját folyton dicsérik a Canonica Visitatiók. S ezt a dicséretet meg is érdemlik, mert vannak ám elegenden, kik inkább az örök javakért, mint a földi haszonért buzgókodnak s bár szegényes a fizetésük, mégis a szegényeket, elhagyott árvákat, sőt még a *csigányokat* is szeretettel hívogatják az iskolába és ingyen tanítják (403. l.).

Minél közelebb érünk korunkhoz, annál több adalékkal szolgál Komlóssy munkája hazánk nevelés-történelméhez. A gyászos emlékü *Bach-korszak* rendeletei közül felemlíti azt, hogy minden gyermek, a ki korának 6. évét meghaladta és a 12. évét még be nem töltötte, köteles büntetés terhe alatt mindennap iskolába járni. Ezt a rendeletet szigorúan foganatosították, úgy, hogy hetenkint legalább egyszer jött egy zsandár az iskolába, elővette a katalógust, felolvasta a tankötelesek neveit, az esetleg hiányzókat följegyezte s átadta a szolgabírónak, ki azután a szülőket megbírságotla (692. l.), sőt az 1858. évi 4492. számú rendelet alapján egy napi *elzárással is büntelhetve*. Kimondotta a német kormány, (1858. évi 1594. sz. rend.), hogy a ki tanítóképző-intézetbe akar lépni, legalább négy gymn. osztályt kell végezni. Rendezték a *tanítóképzést* (1856. évi 118. sz. rend.). Szervezték a *tanítók szövetkezését* (1856. évi 3925. sz. rend.); intézkedtek a *tanítók jövedelmeiről* (1857. évi 47. és 1856. évi 2276. sz. rend.); rendelkeztek a *leányiskolák tanítónőiről*

(1857. évi 2089. sz. rend.); gondoskodtak *tanítói nyugdíj*-alap szervezéséről (1858. évi 2964. sz. rend.); szabályozták a kerületi alesperesek befolyását az iskolákra (1858. évi 474. sz. rendelet); elrendelték a *vasárnapi iskolák* felállítását (1858. évi 5604. sz. rend.); aztán meghagyták, hogy a gyermekeknek legyenek meg *tankönyveik* s a *szegények* kapják ezeket *ingyen* (1857. évi 1765. sz. rend.). Örködtek a felett is, hogy a *tanítók* *bugyon teljesítsék kötelességeiket*, önhatalmúlag fel ne menthessék magukat bármily csekély okból a tanítás alól; a kántorok, ha jegyzői teendőket is végeznek, azért tanítói hivatalukat el ne hanyagolják, a szorgalmi időt betartsák és *maguk helyett ne alkalmazzanak* jöttment, *képesítés nélküli egyéneket*. Aztán az *iskolaszékeket* is rendszeresíteni akarták (1857. évi 20156/3401. sz. rend.). Igaz, volt olyan rendeletük is, (1858. évi 3628. sz.), mely a tanítóknak megtiltotta a *szakáll viselést*, de vannak olyanok is, a melyek fontosak és életrevalók (301. l.).

A rendeletek megvoltak, de azért az iskolák igen gyarlók voltak. Nem volt kellően készült tanító, sem alkalmas iskolaépület. Sok községben a legrosszabb paraszt viskót vették bérbe és rendezték be iskolául és tanítói lakásul. Iskolai padok helyett egyszerű lócza volt a legtöbb iskolában; az írni tanulók számára beállítottak két tuskóra két deszkát asztalnak, a legtöbb gyermek pedig a kemence mellett a földön ült. (623., 185., 188., 259., 352. l.) Sötétnek látszik az iskoláknak ez a képe, de sok igazság van benne. Az egyházi főhatóságok is egyre sürgetik a megfelelő iskolaépületek felállítását (337. l.). Elrendelték, hogy képesített tanítókat szabad csak alkalmazni, de azért 1857-ben is választanak olyan tanítót (103. ll.), a kinek erre egyéb jogczime nem volt, mint hogy kiszolgált katona. A rendeleteket mindenütt nem tudtak végrehajtani, volt bizony olyan tanító is, ki kaptafa mellett tanította az olvasást (104. l.), egy másik pedig a tanítótság mellett szűcs mesterséget folytatott (174. l.). Nyoma van a *vándortanítók* alkalmazásának is. A tanító ily helyeken 3 napig az egyik, 3 napig pedig a másik iskolában tanított hetenként.

Egy helyen (424. l.) már ez időben találunk az iskolában *könyvtárt*, a melyben német, cseh és tót nyelvű könyvek vannak. A *vasárnapi iskoláról* is csak egy iskola története (368. l.) emlékezik meg. E szerint a vasárnapi iskolát csupán iparos inasok látogatták, valláskülönbség nélkül. A tanítást és iskolalátogatást két iparos mester ellenőrizte. A hitelemzést a templomban hallgatták és évenként kétszer járultak a szentségekhez. Az iskolai és egyházi hatóság bizonyítványa nélkül az iparos-tanulóból segéd nem lehetett.

Érdekes adatot szolgáltat Komlóssy munkája a *czigányok* nevelésére s tanítására vonatkozólag is. *Kopácsy* József esztergomi érsek a cigányfajnak erkölcsi javítását az iskolai nevelésnek befolyásától reményelvén, elhatározta, hogy Érsek-Ujvárott a cigányokat rábírja gyermekek iskoláztatására. Meghagyta tehát, hogy minden cigánygyermeknek, a ki iskolába akar járni, adjanak új ruhát, könyveket, más apróbb ajándékot s naponként két garasos-czipót. A czipókat hazavitték a gyerekek, a ruhát a maig is fennálló cigány-nyegyed («Péror») poraiban koptatták el, az iskolának pedig fittyet hánytak. Ez az ember-

baráti kísérlete több mint 1600 frtjába került a hercegprimásnak és semmi eredménye nem lett. A mi nem sikerült a hercegprimásnak, az sikerült 1856-ban az érsek-újvári káplánnak, a mennyiben ennek a buzgólkodása folytán ez évben valóságos *czigányiskola* létesült; a tanítványok száma mindjárt az első évben meghaladta a 40-et, s naponként még többen tódultak nem ugyan a tanterembe, mint inkább a tanterem körül s ott oly növekedő érdeklődéssel és figyelemmel hallgatták a nyitott ablaknál tartott tanítást, hogy azokon befelé kiabálták a feleleteket a tanító által feladott kérdésekre. Erről a cigány iskoláról mondta Mennyey József: «A kis dádéknak nemcsak erkölcsi ítélő s érző tehetségük fejlődöttemb, hanem akarata is nemesebb, jellemük szilárdabb. A lopást, csalást, hazugságot bűnnek ismervén, utálják s egymás között korholják. Egymást kölcsönösen szorgalomra, jámborságra s becsületességre buzdítják» (217. l.).

Jött az úgynevezett «kis szabadság.» A helytartó-tanács ismét megkezdte működését, a zsandár nem kergette többé iskolába a gyermekeket, a minnek eredménye, hogy az iskolabajárók száma nagyon megcsappanik. Akadtak ugyan egyes szolgabírák, a kik a nevelés és tanítás ügye iránt érdeklődtek s a tanítók ügyén-baján segíteni iparkodtak, csak hogy kevés volt olyan, mint Nyitra megye alsó járásának főbírája, ki 1862. márczius 18-án kelt rendeletében ezt írja: «Lehetetlen, hogy az ember szíve meg ne induljon, ha egyházi és iskolai ügyek iránt közönyösséget tapasztalni kénytelen, és sajnos, az utolsó időkben ez eléggé nem kárhozatható körülmény mindinkább növekedni látszik. Nem fojthatom többé kebelembe a fájdalmat, mely egész valómat mindannyiszor áthatja, a mennyiszor ily esetek értésemre jutnak s kell is, hogy ez ügyben a legszigorúbb rendszabályok alkalmaztatását is kimondjam, mik a kötelességet feledőket felébreszteni s a józabbakat a népnevelés és egyház iránti rokonszenvre gerjeszteni hivatva legyenek. Számatalan néptanító nyomorban tengődik, mert a nép, azon nép, mely, hogy a vakság és tudatlanság alól fölemeltetett, csakis a néptanítóknak tartozik hálával, ez eléggé nem tisztelhető egyének irányában, kikre csemetéik bizvák, kik a szülék helyét pótolni hivatvák, kiktől a nevelés első csírái származnak, közönyösséget tanúsítanak, megtagadván tőlük még azon darab sanyarú kenyeret is, melyre nehéz feladatuk teljesítése után méltán számolhatnának. Felhívom tehát a község előljáróit, miszerint a népnevelés magasztos érdekeit szemé elől soha el nem tévesztvén, minden tekintélyét és tehetségét használja fel, hogy a népet kötelességei teljesítésére figyelmeztesse és egyúttal legszigorúbb kötelességévé teszem, miszerint az egyházi és iskolai épületek jó karban tartása s kellő felszerelése, úgyszint a lelkészek s néptanítók fizetési illetményeinek kiszolgáltatása körül legnagyobb készséget és tevékenységet kifejteni igyekezzék» (217. l.).

Ismerve e kort, jól esik, mikor *Rendek József* gútai plébánosról ilyeneket olvasunk (642. l.): «mint igazi népnevelő, kiterjesztette figyelmét a vasárnapi iskolák és a felnőttek oktatására is. Vasárnaponkint maga köré gyűjté a fiatalságot, felolvasások és szabad előadások által képezte és nevelte őket. Az ifjúságnak egész új szervezetet adott, le-

gény-bírákat nevezett, kik a templomban s az ifjúság nyilvános mulatóságain a rendre és tisztességre felügyeltek. Bizony-bizony Rendek cselekedéséből manapság is példát vehetne sok, igen sok, bármely vallás-és felekezethez tartozó pap is!

Az újabb idők adataiból említjük fel, hogy vannak helyek, hol a *tandíjat eltörölték*. A tanítónak átalányt fizetnek helyette (19., 357. ll.). Măshol szednek ugyan tandíjat, de ezt a szegény tanulók segélyezésére fordítják (424. l.). Van olyan hely is, hol nem szedik be a nyugdíjtörvényben meghatározott 15 kroat a tankötelesek szülőtől, hanem ezt is a község pénztára fizeti. Az is említésre méltó, hogy egy helyen (218. l.) *záróvizsgálatot tartanak az ismélő-iskolában* is.

Adatunk van arra is, a mit úgy is régen tud mindenki, hogy *némely felekezeti iskolát csak azért nyilvánítottak községi jellegűvé*, hogy a felekezeti iskolának összes költségeihez az uradalmat, vagy esetleg más vallásu nagyobb birtokosokat minden kérelem nélkül, törvényesen be lehessen vonni (235., 277. ll.).

Ingyenes tankönyveket és tanszereket nagyon sok helyen kapnak a *szegény gyermekek* (24., 51., 68., 143., 380., 385. stb. ll.). E célra az egyházmegyében összesen 63.810 frt 28 kr. alapítvány van, s ennek évi jövedelme 2769 frt 03 kr.

A *faiskolák* ügye még csak megy valahogy (igaz, hogy néhol lopják a csemetéket (333. l.), de ez nem volna a legnagyobb baj, mert legalább terjed a nemesebb gyümölcs-fajta), de a mi tökéletesen *kárba vesz*, az a *tanítóképző-intézetek háziipar tanítása*. Ideje volna már végre-*valahára* ettől a lim-lomtól, melyet a «mundus vult decipit, ergo decipiatur» elv hozott létre és a szemfényvesztés tart fenn, végre megszabaduljon képző-intézeti oktatásunk. Hogy nemcsak az állam pénze, hanem a mi ennél még értékesebb, a növendékeknek a tárgyra fordított ideje is teljesen kárba vesz, arra elegendő bizonyosság Komlóssy könyve. Ismerem a főegyházmegyének nem egy tanítóját, sokhoz ifjúkori emlékek fűznek, tudom róluk, hogy kedvük, ügyességük is *volt valamikor* a háziiparhoz s mellette jó tanítók, de azért a házi ipart nem tanítják. Ez azonban még nem minden! A 121. lapon ezt olvasom: F. Gy. képesítettett *Léván 1879-ben*. «Kertészeti, tornászati és *háziipari tanfolyamot hallgatott* Rimaszombatban», de azért iskolájában a *háziipar ismeretlen!*

Van az egyházmegye területén 1 férfi-, 4 nő- elemi *tanítóképző-intézet*; 1 polgáriskolai tanítónőképző s 1 óvónőképző-intézet. A szerzetesnők vezetése alatt van 2 felsőbb s 10 polgári leányiskola. S 40 elemi leányiskola. Az okleveles szerzetes tanítónők száma 220. A rendszeresített *tanítói állomások* száma 1172. Ebből *üresedésben van 170*. Bizony ez nagy szám, de üresedésben levő állomás és *tanítóhiány* mindaddig lesz, míg a tanító évi munkáját 75 frttal és egy darab szántóféllel akarják, — habár csak egy helyen — (315. l.) *jutalmazni!*

A tanítók között 6 olyan tanítócsaládot találtam (Czigler, Endrődy, Smeringa, Cservenka, Zwinger, Szieghardt), a kinnél néhány nemzedéken keresztül egy és ugyanazon helyen apáról-fúra, esetleg vőre szállt a tanítóság. 1002 tanítóból képesített 899. Közülök legtöbbben Eszter-

gomban képesítették (266. l.). Aztán Nagy-Szombatban (257 l.). Modorban (91. l.), Léván (79. l.), Győrben (54. l.). Tanítónő van 67; képesítése van 56-nak. Egy helyen (286. l.) gyermekmenhelyre képesített dajka tölti be az állomást. Van olyan tanító is (541. l.), a kinek két oklevele van, de azért az oklevél nélküliek száma is igen nagy.

A *mellékfoglalkozások* között a méhészet és postamesterség mellett ott találjuk a selyemtenyésztést (297. l.), meteorológiai állomás kezelőségét (262. l.), hitelszövetkezeti könyvelőséget (285. l.), sajtókészítést (382. l.) és a halottkémséget s közgyámságot (449. l.).

Az iskolák összes kiadása évi 675.054 frt 12 kr. Egy tanító átlagos fizetése 436 frt.

A tankötelesek száma: 128.628. Egy tanítóra jut 92 tanköteles.

Megemlékezik Komlóssy műve a más jellegű iskolákról is, ez adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy az esztergomi főegyházmegye területén *zúgiskolák* is vannak és pedig: Beleszen (Nyitra m.), Brezován (Nyitra m.), Alsó-Korompán (Pozsony m.).

Ezek volnának a jelenre vonatkozó adatok. A multa vonatkozólag azonban fel kell még említenem, hogy a *szerzetes-rendek*, különösen pedig a tanító-rendekre vonatkozó részletekre is találtam. Ezekben szó van a

Jezsuitákról (88., 95., 97., 237., 447. ll.).

Piaristákról (88., 95., 363., 483. ll.),

Ferenczrendűekről (103., 398., ll.),

Pálosokról (165., 194., 557., 560., 620., 624. ll.),

Templariusokról (356., 373., 447. ll.).

Benedekrendűekről (363., 458. ll.).

A *szerzetesnők* közül több helyen van szó az Orsolyákról (419., 425., 532. ll.), de mégis érdekesebb, a mit az *irgalmas nővérekről* ír (261. l.)

«Az irgalmas nővérek úgy a tanítás, mint a nevelés terén igen szép eredményt tudnak felmutatni, kivált a tót gyermekek megmagyarosítása terén, mely annyira sikerült, hogy Ürményben a III—VI. egyesített osztályokban minden gyermek folyékonyan beszél magyarul, sőt nem is szabad más nyelven beszélni, sem tanulni.

Ezen intézetnek speciálitása, hogy vasárnaponként maga köré gyűjti az egész ürményi s lehetőleg a környékbeli mindkét nemű ifjúságot, a legényeket és hajadonokat, hogy elvonja őket a korcsmai mulatságoktól. Ezek a Mária gyermekségi-társulat szabályait követik, havonként gyónnak, soha pálinkát nem isznak, nem tánczolnak, évenként szt. gyakorlatokat tartanak, ünnep- és vasárnapokon a Szt. Szűz Officiumát imádkozzák és példás keresztény életet élnek. A legényeknek 12 tagból álló zenekaruk és dalárdájuk van. A korcsmai mulatságot a testvérek társasjátékokkal s kirándulásokkal gazdagon kárpótolják. Így aztán, ha az ifjúság külső jelvényeket, Mária-érmeket nem is viselne, igen szerény, illedelmes magaviseletű, s mindenki észreveszi rajta, hogy, ily szeretetteljes, vallásos fegyelem alatt áll.»

Az egész munkán meglehetősen tárgyilagosság vonul keresztül, csak néha, a midőn a közös iskolákról, vagy más felekezetbeliekről van szó,

ragadja el egyik-másik írónak a tollát a buzgóság. De hogy Komlóssy könyvében levő szót idézzek, az így «szerkesztődött» (458. l.) munkában a közrebocsájtó sokszor nem vesz észre egyet és mást, a mi a szép harmóniát zavarja. Ha elhallgatom is a 79., 204., 372. s még több lapon tett csípős odaszólásokat, de a 402. lapon levő nagy mondást kár volt a szerkesztőnek nem szelídíteni. Szól pedig a következőleg: «Hrádeken nemcsak a templom, a vallás, a belbéke, hanem az iskola is fel volt dűlva az eretnek mozgalmak által, a nép vad volt s úgy szólván csakis a Moraváciban székelő, jó és buzgó Jézus-társasági atyáknak köszönhető, hogy a szegény, tönkre kényszerített népet a kulturának és a keresztény civilizációnak valahogyan újra megnyerték.» S miért vadult el ez a nép? Erre Komlóssy könyve azt mondja, mert *Thurzó Zsigmond*, *Horváth*, *Viszolay* és a kurucz generális *Bercsényi Miklós* voltak birtokosai. Az ilyen beszéd sokat ront még a tiszta, való állítások értékéből is.

Hosszúra nyúlt ismertetésemben, azt hiszem, sikerült bebizonyítanom azt az egyet, hogy nevelés-történelmünk multjára sok érdekes adatot szolgáltat Komlóssy munkája. A ki a jelent ismerni akarja, az sem nélkülözheti e munkát s mint minden jóra való történelmi munkában, van ebben is *tanulság a jövőre nézve*. Az egyes monografiákat olvasva, megtalálhatják a tanulságot s levonhatják a következtetést az egyházi és világi tanügyi főhatóságok, híveik üdvét szivőkön viselő papok s a nép sorsa javításán buzgólkodó tanítók egyaránt. A ki ily munka közrebocsájtását lehetővé tette — nem szorul dicséretre!

(Csurgó)

Pethes Fános.

Beküldött művek.

Tanítóképző-intézeti értesítők és monografiák.

Az iglói állami tanítóképző-intézet 25 éves története. 1871—1896. Az 1896—7. tanév ismertetésével. Szerkesztette *Arányi Antal* igazgató. 2 fényképpel és 3 darab épülettervvel. — E 460 oldalas, terjedelmes művet ismertetni fogjuk.

Az országos izraelita tanítóképző-intézet története 1857—1897. Irta *Bánóczy Fózsej* igazgató. — Ismertetni fogjuk.

A pozsonyi m. kir. állami tanítónőképző-intézet huszonöt éves fennállásának története es jelen állapota. 1871—1896. Szerkesztette *Wollmann Emma* igazgató. 2 fényképmelléklet. Ismertetni fogjuk.

A bajai internatusal összekapcsolt m. kir. állami tanítóképző-intézet XXIV. értesítője az 1896—97. (XXVIII.) iskolai évről. Közli *Scherer Sándor* igazgató.

Az *Izabella királyi hercegasszony Ó Fensége védnöksége* alatt álló *szent-Orsolya-rendű internatussal összekapcsolt pozsonyi tanítónőképző-intézetnek* negyedik értesítője az 1896—97. iskolai évről. Közzé teszi az igazgató.

Az ungvári kir. gör. szert. kat. éneklész-tanítóképezde értesítője az 1896—97. tanévről. Közli *Kaminszky Géza* igazgató,

A kalocsa-egyházmegyei róm. kat. népiskolák története. Írta és egyházhatósági engedéllyel kiadta *Berauer Főzsef* kalocsai kat. tanítókép-ző-intézeti tanár. Ára 2 frt. 50 kr — Legközelebb ismertetjük.

Vegyes művek.

Paedagogiai értekezések. Írta: *Bartók László*. Ára 2 kor. Marosvásárhely. A könyv szerzőnek különböző helyeken megjelent pedagógiai közleményeit tartalmazza.

Psychologia és logika középiskolák használatára Írta: *Martin Péter* kegyesrendi tanár. Ára 70 kr. Budapest. 1897. Lampel Róbert kiadása.

Az ifjabb Michelangelo Buonarotti. (Michelangelo Buonarotti il Giovine). A flórenzi Archivo Buonarottiban levő kiadatlan források alapján írta: dr. Radó Antal, a Kisfaludy-Társaság rendes tagja. Kiadja Lampel Róbert. 1896. — E mű nem egyéb, mint szerzőnek a Tudományos Akadémia 1896. június havi ülésében tartott előadásának lenyomata.

Magyarország Története. A középiskolák felső osztályainak használatára. Írta: *Király Pál*. Bevezetéssel ellátta *Szilágyi Sándor*. Budapest. 1896. Lampel Róbert kiadása. Ára 1 frt 80 kr.

A világ története. Írta: *Földes Géza*, a polgári és felsőbb leányiskolák számára. I. rész: ókor, középkor Nagy-Károlyig. Budapest. 1897. Kiadta: Lampel Róbert. Ára füzve 70 kr. kötve 90.

Fizika. a kozmográfia elemeivel; polgári fiúiskolák és tanítóképzők számára. Írták: *Bóbita Endre* és dr. *Gerevich Emil*. 264 ábrával. Budapest. 1896. Lauffer Vilmos kiadása. Ára 1 frt 40 kr.

A széptan előcsarnoka. A szépet kedvelő tanulóíjúság és általában minden műveltek számára írta: *Zsilinszky Mihály*. Második bővített képes kiadás. Budapest, 1897. Kiadta Lampel Róbert. Ára 1 frt. 50 kr.

Rendszeres magyar nyelvtan. Írta: *Halász Ignác*, a közép- és polgári iskolák III. osztálya számára. Ára füzve 60 kr., kötve 80. Budapest. 1897. Lampel Róbert kiadása.

Német nyelvkönyv. A gimnázium és polgári iskola III., a reál- és felsőbb leányiskola I.—II. osztályai számára írta *Endrei Ákos*, áll. főgymn. tanár. I. kötet. Ára füzve 1 frt, kötve 1 frt 20 kr. Budapest, 1897. Lampel Róbert kiadása.

Magyar és német Zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira szerkesztette *Wolff Béla* áll. főreálisk. tanár. I. Magyar-német rész. Budapest. Az Athenaeum kiadása. Ára?

Paedagogiai zsebnaptár az 1897—98. tanévre. Szerkesztette *Orbók Mór*, tanítóképezdei igazgató. Ára kötve 60 kr. Budapest, 1897. kiadja Singer és Wolfner könyvkereskedése.

EGYESÜLETI ÉLET.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete választmányának 1897. évi október hó 25-én tartott rendes gyűlésén.

Jelen voltak: *Péterfy Sándor* kir. tanácsos, elnöklete alatt: *dr. Kovács János*, *Nagy László*, *Sztankó Béla*, *Komáromy Lajos*, *Groó Vilmos*, *György Aladár*, *Léderer Abrahám*, *Radó Vilmos*, *Miklós Gergely*, *Peress Sándor*, *Ember Károly*, *dr. Málnay Mihály*, *Lakits Vendel*, *dr. Veszely Ödön*, *Major Gyula*, *Farkas Sándor*, utóbbi jegyző.

1. Elnök a gyűlést megnyitván, szívesen üdvözli az új iskolai év elején egybegyűlt választmányt. Megragadja egyszersmind az alkalmat, hogy őszinte, benső örömeinek adjon kifejezést azon alkalomból, midőn a dicsőségesen uralkodó Felség, a magyar nemzet történetének tíz kiváló alakját állandó szoborművel kívánta megörökíttetni.

A választmány teljesen együtt érez elnökével s a nagy, jelentőséges mozzanat felett való örömet jegyzőkönyvben is kifejezendőnek határozza.

2. *Péterfy Sándor* az elnöki széket *dr. Kovács János* alelnöknek adja át, ki felhívja a főtitkárt jelentéseinek megtételére.

3. *Sztankó Béla* főtitkár a következőket jelenti:

a) Az Egyesületnek nagyérdemű tiszteleti tagja, *dr. Brassai Sámuel* f. évi június hó 24-én elhunyt. Indítványozza, hogy a választmány a vesztesség felett való fájdalomának jegyzőkönyvileg adjon kifejezést s legközelebbi közgyűlésén az egyesület iránta való kegyeletét emlékbeszéd tartása által rójja le. — Az indítvány egyhangúlag elfogadtatik s a választmány jegyzőkönyvileg is kifejezi azon általános nagy vesztességet, melyet az elhunytnek halála országszerte okozott. Határozza továbbá, hogy iránta érzett háláját és kegyeletét a legközelebb tartandó közgyűlésen fogja leróni.

b) Az Egyesületből való kilépését bejelentette *Zsigárdy Flóra*, polg. isk. tanítónő (Gyöngyösön), az 1898. évtől kezdve; *Szőke Jolán*, a budapesti II. ker. áll. tanítónőképző tanítónője. A kilépések bejelentése tudomásul vétetik. Belépésre jelentkeztek: *Glücklich Vilma*, a budapesti II. ker. áll. tanítónőképző tanítónője; a budapesti *Szent László-utcai iskola tanító-testülete*, 1897. évi július havától. — A jelentkezőket örömmel igtatja a választmány az egyesületi tagok sorába.

c) Az Egyesület könyvtárának gyarapításához hozzájárultak: *Scherer Sándor*, a bajai áll. tanítóképző igazgatója 16 db. értesítővel s 16 db. intézeti nyomtatványnyal; *Arányi Antal*, az iglói áll. tanítóképző igazgatója, «Az iglói m. kir. áll. tanítóképző-intézet 25 éves történetének vázlat» s «Az iglói m. kir. áll. tanítóképző-intézet 25 éves története» című munkával. A *Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága* a «Magyarországi tanítóegyesületek története (írta: Peres Sán-

dor)» című munkával. *Sztankó* Béla, «A budai m. kir. áll. tanítóképezdek négy évi történetének vázlata (dr. Peregriny Elek int. gondnoktól, 1874.)» című munkával. *Léderer* Abrahám a «Hosszú életre való nevelésről» című pedagógiai tanulmányával. — A választmány őszinte köszönetét fejezi ki az adományozóknak.

d) A fentebbi ponttal kapcsolatban jelenti, hogy a választmány f. évi januári ülésén az *egyesületi könyvtár* részére, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr által engedélyezett 300 frt értékben megszerzendő művek jegyzékének összeállításával egy szűkebbkörű bizottságot bízott meg, melynek kebelében a jegyzék összeállítását *dr. Kármán Mór* vállalta el; minthogy azonban *dr. Kármán Mór* betegsége folytán ezen feladatnak nem felelhet meg, kéri a választmányt, miszerint a keretében már különben is választmányilag megszabott művek jegyzékének összeállításával s beszerzésével az elnökséget szíveskedjék megbízni. — A jelentést a választmány sajnálattal veszi tudomásul s a főtítkár indítványát elfogadja; s ehhez képest az elnökség megbíztatik a könyvtárjegyzékek összeállításával s a művek beszerzésével.

e) *Gyertyánffy* István kir. tanácsos, a budapesti áll. tanítóképző igazgatója, tudomás vétel végett beküldötte azon magas miniszteri rendelet másolatát, mely *szerint a tanítóképző-intézeti tanárjelöltek a nevelés-tudományi tárgyak hallgatását illetőleg a tudomány-egyetemre utaltattak*; egyben az egyesület hivatalos közlönyében való felhasználásra megküldötte azon munkálatát, melyet a közoktatási tanács felszólítására 1895-ben a tanítóképző int. tanárok képesítése tárgyában készített volt s ezzel kapcsolatban azon javaslatot, melyet a budapesti áll. polg. isk. tanítóképző-intézet tanárkara ugyane tárgyban, mindjárt a tanítóképző tanári tanfolyam felállítása után, a vall.- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz felterjesztett. — Választmány első sorban is köszönetét fejezi ki *Gyertyánffy* István igazgatónak a becses történeti adatokért s határozza, hogy azok a közlönyben közzététessenek. Örömet fejezi ki továbbá a tanítóképző tanárképzés ügyében kibocsátott nagyjelentőségű rendelet felett. S élénk eszmecsere után határoztatik, hogy addig is, míg ezen képzés ügye véglegesen megoldatnék, a kongresszusi határozatok értelmében alkotott javaslatok megvalósulása által, legalább a képesítésnek kérdése volna ideiglenesen rendezendő. Felkéretik *Nagy László*, hogy e tárgyban tett indítványát a következő választmányi gyűlésen írásban terjeszsze elő.

f) A júniusi választmányi ülés megbízta az elnökséget, hogy a fizetési ügyben beadott kérvényben foglaltakra újólag hívja fel az illetékes körök figyelmét. Az elnökség ezen megbízatásnak eleget tett s örvendetes tudomásul szolgálhat, hogy a jelen iskolai év elején a rendes tanárok létszámának tízzel való gyarapítása által a X. fizetési osztály létszáma apaszatott. Minthogy azonban ezen intézkedéssel e kérelemnek csak igen kis része mehetett teljeseedsbe, kívánatosnak látszik, hogy ez ügyben a választmány illetékes helyen kérő szavát újból emelje fel. A jelentés tudomásul szolgál s hosszas tanácskozás után a választmány abban állapodik meg, hogy a fizetési ügyben újabb mozgalmat fog indítani, mihelyt ismeretessé lépzen előtte az 1898-ik évről szóló

új költségvetés, mint a melyből a legbiztosabb tájékoztatást szerezhet a tennivalóiról.

g) A tanítóképzési törvényre vonatkozó javaslatok beküldésére azon tanító-, tanítónő- és kiseddóvó-képzők igazgatóságai, honnan még ez ideig vélemények nem érkeztek be, újólag felkértek. Tudomásul van.

h) A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr f. é. 6655. sz. magas rendeletével a Magyar Tanítóképző mint egyesületünk hivatalos közlönye költségeinek részben való fedezésére az idén is 700 frtot volt kegyes kiutalványoztatni. Hálás köszönettel vétetik tudomásul.

4. Komáromy Lajos pénztárnok jelentést tesz a pénztár állásáról; e szerint

Bevétel:

Tagdíjakból befolyt	--- --- --- --- ---	431 frt 25 kr.
Egyéb bevételek	--- --- --- --- ---	1618 » 63 »
Összesen	--- --- ---	<u>2049 frt 88 kr.</u>

Kiadás: --- --- --- --- --- 1359 » 30 »

Ezek szerint pénztári készlet --- --- --- 690 frt 50 kr.

A jelentés tudomásul vétetik.

5. A jelen iskolai év munkarendjét hosszas tanácskozás után a választmány a következőkben állapítja meg.

1. Mint a tanítóképzési törvényre vonatkozó javaslatnak igen fontos s mind e mellett még eléggé meg nem vitatott pontjai, tárgyalás alá kerülének a következő tételek: a) az igazgatók hatáskörének megállapítása; előadoul felkéretik Peress Sándor igazgató. b) A tanítók fegyelmi ügye; e tétel előadására felkéretik Groó Vilmos. 2. Az elnökség további feladata volna a beérkezett javaslatoknak a titkárság által véghez viendő táblázatos összeállítása. 3. Az egész javaslatnak bizottságilag, vagy választmányilag leendő letárgyalása s így a közgyűlésre való előkészítése. b) György Aladár indítványozza, hogy a tanítóképesítésre vonatkozó kongresszusi határozatok az ügy aktualitására való tekintettel a magas miniszteriumhoz előzetes tájékozásképen már most terjesztessenek fel. Az indítványt a választmány Ember Károly tagtársnak kivételével elfogadja.

6. Az idő előrehaladottsága miatt dr. Veszely Ödönnek mint a júniusi havi választmányi ülés által kiküldött bizottság előadójának a tanítónő-képzők tantervéről szóló jelentése, illetőleg ennek tárgyalása a jövő gyűlésre halasztatik.

7. Nagy László szerkesztő jelenti, hogy a tanítóképzőkbe való felvételekről adatokat gyűjt s egyszersmind bemutatja 33 tanítóképzőnek ide vonatkozó közléseit. A választmány köszönetet fejezi Nagy Lászlónak búzgólkodásáért s felkéri, hogy ezen igen tanulságos adatokat a közlönyben is tegye közzé.

K. m. f.

Farkas Sándor,
titkár.

Kérelem a törvény revíziója érdekében.

A Magyar Tanítóképző f. é. februári füzetében (II. 138. 1.) volt szerencsénk a tanítóképzők Tekintetes Tanártestületeihez kérelmet intézni a Nagy László tagtársunk által kidolgozott s a *tanítóképzési törvényre* vonatkozó javaslatnak tantestületi véleményező tárgyalását illetőleg. (A javaslat megjelent a M. T. f. é. januári számának 3. s köv. lapjain).

Ezzel egyidejűleg a Tekintetes Igazgatóságok szives figyelmét is volt szerencsénk erre felhívni.

Ezen kérelmeinkből kifolyólag ez ideig már több tantestület szives volt észrevételeit, javaslatait beküldeni.

Úgy e munkálat sikere, mint annak egyetemessége érdekében azonban óhajtánánk, ha — bármily rövid formában is — de az *összes tantestületek* nyilatkozatait, észrevételeit szerencsések lehetnének birni; e végből újra mély tisztelettel kérjük a Tekintetes Igazgatóságokat s a mélyen t. Tanártestületeket, hogy e tételt tanácskozó tárgyalás alá venni s a tárgyalás eredményét alulírott főttkárral (lakik: Budapest, I. ker., Mozdony-utca 5/b) mentül előbb közölni kegyeskedjék.

Mély tisztelettel maradtunk

a Tekintetes Igazgatóságoknak

Budapest, 1897. október 15-én,

alázatos szolgálai:

Dr. Kovács Fános,
egyesületi alelnök.

Sztankó Béla,
egyesületi főttkár.

VEGYESEK.

Éljen a király. «Csodálatos napokat élünk! Ünnepel az egész haza! Évszázadok multak el a történelem lapjain, s kivéve ezeréves multunk emlékét, nem volt alkalma a nemzetnek örömnepet ülni. S ime, mintha a hosszú századok maguk is éreznék, hogy a sors velünk méltatlanul bánt: az ezredéves mult alkonyán, mintegy varázsütésre megjelenik Clio, hogy az új ezredév történetének első lapjára arany betüket véssen. Új reményt, új életet csöpögtet a nemzet szívébe, melynek sebére eddig nem volt balsam, gyógyító ír.

Mámorban úszik a magyar nemzet, a szeretet, tisztelet és páratlan ragaszkodással rajongja körül fejedelmét, kinek nemes szíve eddig soha nem érzett módon nyilatkozott meg fajunk iránt.

Mint az elhagyatott árva lézengett a nemzet, küzdött maga erejéből, arczán az önérzetes munka verejtékével, lankadatlan odaadással; ritka erélylyel működött, hogy fölküzdje magát a feledés homályából. A nehéz munkában magára hagyatva, elismerés, biztatás, támasz nélkül, körülvéve minden oldalról ellenséggel, már-már megtörött ereje, midőn a sokat szenvedett nemzet atyja megszánja a mostoha-gyermekeket s atyai kegyének, szeretetének melegével öleli fel magához.

S a mostohagyermek örömpesve mond halás köszönetet a soha nem érzett szeretet megnyilatkozásáért.

Ünnepet ül a haza kicsinyje, nagyja: minden fia hálaérettől telve, lelkesülten kiáltja: *Éljen a király!*» (Horváth József.)

A nagy történeti eseményt tanítóképző-intézeteink is országzerte ünneplik. Eddig a következő ünnepekről kaptunk hírt:

A csurgói állami tanítóképzőben a király nagy hazafias cselekedete alkalmából iskolai ünnepély volt, mely Kölcsey Hymnusával kezdődött. Ez után Horváth József tanár ünnepi beszédet tartott az ifjúsághoz, méltatván Ő felségének legújabb kéziratát és ennek hazafias jelentőségét. Liszt hatalmas Királydala zárta be az ünnepélyt, mely után a tanári kar és az ifjúság a róm. kath. templomba vonult, hol az istentisztelet alatt *Bátori* Lajos tanár orgonajátéka s *az ifjúság karéneke* emelte az ünnepély jelentőségét.

A bajai állami tanítóképző-intézet tanárkara és ifjúsága Ő felsége névnapján ünnepelte a királyt, a mikor *Scherer Sándor* igazgató lendületes beszédben fejtegette a legutóbbi napok eseményeinek fontosságát. Utána Kohler Antal IV. osztályú tanítónövendék a király Ő felsége és Vilmos császár beszédét, Cseh József IV. osztályú tanítónövendék pedig a király Ő felségének a magyar történelem nagy alakjai emlékének megöröklését elrendelő leiratát olvasta föl, végül Hrusztek Károly III. osztályú tanítónövendék elszavalta Várad Antal «*Királyhymusz*» cz. költeményt. — A szép ünnep a király és a haza éltetésével ért véget, s utána az ifjúság a tanárkarral együtt ünnepi ebédre gyűlt össze az intézet éttermében.

A máramarosszági képzőben is szép ünnepet tartottak a király névnapján. Október 4-én reggeli 9 órakor mindnyájan résztvettek a r.-k. templomban tartott ünnepélyes istentiszteleten: azután az intézeti tornacsarnokban gyülekezett össze a tanártestület és ifjúság. Elsőbben az igazgató szólott a ünnepély céljáról röviden, azután az énekkar énekelt, majd *Kovácsy* Zoltán r. tanár fejtegette a közelebb nyilvánult királyi bizalom és kegy fontosságát s buzdította lelkes szavakban az ifjúságot honszeretetre, hódolatra és hűségre szeretett királyunk s felséges családja iránt; végül az ifjúság éneke és az igazgató záró szavai után az ünnepély véget ért.

Személyi hírek. Ő Felsége a király *Halász Ferencz* kir. tanfelügyelőnek, a közoktatási minisztériumban a népiskolai és tanfelügyeleti osztály vezetőjének az osztálytanácsosi czímet és jelleget adományozta. Halász Ferencz bőven rászolgált erre a szép kitüntetésre a népnevelés szolgálatában szerzett kiváló érdemei által. Olyan ember, a ki hivatását kint a megyékben és bent a minisztériumban a népnevelés ügyért nemcsak kötelességszerűen, hanem adaadó ügyszeretettel teljesítette és végzi. A mi nekünk különös örömet s meglelégedést okoz e kinevezésben, hogy Halász Ferencz a néptanítói diplomával jutott a minisztériumba, a népiskolai ügyek élére, a hol működésével nemcsak önmagának, hanem a tanítói névnek és diplomának is elismerést és tiszteletet szerez. Halásznak különös érdeméül kell felrónunk azt is, hogy tevékenységét a bíró-szobán

kívül is kiterjeszti s a pedagógiai, de különösen a tanítói körökkel szívesen érintkezik; a miért ő általános kedveltségnek örvend. Képességei s eddigi nagy tevékenysége arra a reményre jogosítanak, hogy nevéhez még nevezetes alkotások fognak fűződni.

A vallás- és közoktatási miniszter *Brunovszky* Rezső tanítóképző tanárjelöltet a kolozsvári állami tanítóképző-intézethez segédtanárnak kinevezte; egyidejűleg *Btró* Gyula rendes tanárt a segédtanári teendők alól végleg felmentette; *Molnár* Józsefet, a kolozsvári áll. tanítóképző-intézet kézimunka-tanítóját a keresk. ügyi miniszter a kolozsvári fa- és fémipari szakiskola rendes tanárául nevezte ki.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. *Hochreiter* Kornélt a csurgói áll. tanítóképző-intézet igazgató-tanácsába rendes tagul kinevezte.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. *Karácson* Imre győri kir. kath. tanítóképző-intézeti igazgatót a győri áll. tanítónőképző-intézet igazgató-tanácsába rendes tagul kinevezte.

A kolozsvári tanítóképző gyarapodása. Alig van tanítóképző hazánkban, a mely fontosabb hivatást töltene be a kolozsvári állami tanítóképzőnél; de rossz felszerelése és internátusának hiánya miatt ez ideig igen nagy nehézségekkel küzdött. Most azt az örvendetes hírt kapjuk, hogy a legégetőbb bajokon ez iskolai évtől fogva már segítettek. Sok utánjárás mellett az ideiglenes internátus felállítását és berendezését a miniszter engedélyezte s az internátus, 80 bennlakó növendékkel, e hónap 13-án *megnyílt*. Az internátus részére a gróf Betlen Gergelyné külmagyar-utczai házát bérelték ki 3800 frt évi bérösszegért, 3 évre, *míg az új palota az Eperjes-utczában felépül.* — A bebútorozásra és felszerelésre a vall. és közokt. miniszter 4789 frt 88 krt, a belső átalakításokra 768 frt 24 krt, s a vízvezeték bevezetésére 229 frt 50 krt engedélyezett. A belső átalakítást házi kezelés mellett s a felszerelést alku-egyezmények alapján *Orbók* Mór igazgató foganatosította, ki a felszereléssel és átalakítással helybeli kereskedőket és iparosokat bízott meg. A felszerelés, bebútorozás és átalakítás a kor s a pedagógia követelményeinek minden tekintetben megfelel. Alig jutott köztudomásra, hogy a kolozsvári áll. tanítóképző-intézetben internátus lesz s íme az I. osztályban már az idén mintegy 65 növendék jelentkezett felvételre és pedig igen jó előkészülettel. Midőn sajnálattal említjük meg, hogy hely hiányában most egyelőre csak 41-et lehetett felvenni, egyszersmind azt is megjegyezzük, hogy e 41 is oly szám, a milyen több elő nem fordul az intézet történetében. Legtöbb növendéke volt a lefolyt 26 év alatt az intézet I. osztályának fennállása 4-dik évében t. i. 32, legkevesebb fennállása 13-ik évében, t. i. 12. Örvendünk a kolozsvári képző fejlődésének. Nemzeti érdek, hogy a kolozsvári képző Erdély egyik legjobb kultúrintézete legyen.

A szarvasi tanítóképző reformja. A bányai evangélikus egyházkerület közgyűlésén előfordult a szarvasi tanítóképző ügye is. A szarvasi főgimnázium mellett fennálló tanítóképző-intézet ugyanis anyagi zavarokkal küzd. A kultusz-miniszter ezért leiratban felhívta a kerületet, hogy vagy rendezze a tanítóképző anyagi viszonyait, vagy oszlassa fel az intézetet. A leirat következtében az egy-

bázkerület tavalyi közgyűlése bizottságot küldött ki, hogy a tanítóképző ügyeit vizsgálja meg. E bizottság eljárásában s most beszámolt annak eredményéről. A szarvasi tanítóképző rendelkezésére egy kis ingatlan és felszerelések állanak. Az átalakítási költségek és az intézet évi fentartása mintegy 8000 frtba kerülne s e célra még 6500 frt hiányzik. Ez összeg előteremtésére a bizottság azt javasolja, hogy szerezzék be részben az egyetemes közalapról, részben a kerületi segély emeléséből; továbbá a békési egyházmegyéből alakult három egyházmegye egyenkint 500—500 frttal járuljanak a tanítóképző fentartásának költségeihez. A közgyűlés elhatározta, hogy a tanítóképzőt fentartja s e célból az egyházmegyéktől segílyt kér.

Adatok gyűjteménye a felvételtől. Minden tanítóképző-intézet életében két mozzanat a legfontosabb: a felvétel és a képzés. E két mozzanat adatai élénk világot vethetnek az egyes tanítóképző-intézetek működésére s ha az adatok az ország összes tanítóképzőiből együtt vannak, hazánk egész tanítóképzésére is. Hasznos lehet tehát e két nevezetes mozzanatot figyelemmel kíséreni. Minthogy most, az iskolai év elején, a felvétel volt napirenden, e közlőny szerkesztője tiszteletteljes felhívást intézett az igazgatóságokhoz, hogy szíveskedjenek beküldeni a felvételre vonatkozó adatokat. Eddig 38 intézet igazgatója teljesítette e kívánságot, érdekesnél érdekesebb adatokat küldvén be a felvett növendékek számáról, anyanyelvéről, vallásáról, előképzettségéről s ellátásáról. Az adatokat technikai okok miatt és azért, mert még nincsenek mind együtt, csak a jövő számban közölhetjük. Tisztelettel kérem a tek. igazgatóságokat, a melyek még nem tették, szíveskedjenek a jelzett viszonyokról az adatokat nov. 10-ig a szerkesztőséghez (Budapest, VIII., Baross-u. 57.) beküldeni. *A szerkesztő.*

Követendő példa. A hogy nekünk írják, a pozsonyi állami tanítónőképző-intézet növendékei felekezeti szerint a templomi éneket is gyakorolják. A róm. kath. növendékek vasár- és ünnepnapokon külön számukra tartott misét hallgatnak, a melyen énekelnek és felváltva orgonálnak a zenetanár vezetése mellett. A mult iskolai évben beszerzett amerikai harmoniumon is gyakorolják a játékot.

Hasznos alapítvány. A budapesti II. ker. állami tanítónő- és nevelőnőképző-intézet tanári testülete 500 kor. értékű alapítványt tett, a melynek kamataiból évenként pályadíjakat tűznek ki az intézeti növendékek által készítenő irodalmi dolgozatokra. Az első díjat a millennium évében adták ki. A miniszter most köszönetét fejezte ki a hasznos alapítványért.

Az országos izraelita tanítóképző-intézet október 31-én tartotta negyvenéves fennállásának ünnepét. A nagyszabású ünnep lefolyását a jövő számban fogjuk részletesen ismertetni.

Az Eötvös-alap-egyesületnek a Wodianer könyvkiadó és kereskedő cég 500 koronás adományt küldött. Isten éltesse a derék cég hazafias érzelmű, tanítóbarát tagjait!

A tanítóság egy hasznos intézménye, a Magyar Tanítók Kaszinója, mind erőteljesebben fejlődik; eddig is csinos helyiségeit tetemesen meg bővítették s a kaszinó ma már vetekszik a főváros előkelőbb klub-helyiségeivel. Van tágas

nagy díszterme nagyobb előadások, ünnepségek, közgyűlések, koncertek és táncmulatságok számára, külön férfi- és külön női társalgó szobája; olvasóterme, a melyben az összes napilapok s a magyar képes hetilapok mind megvannak; biliárd-terme s kisebb gyűlés-terme stb. A kaszinóban élénk társadalmi és tanügyi élet folyik; nők és férfiak közös társas összejöveteleket, tanügyi vita- és előadó gyűléseket, koncerteket, táncmulatságokat rendeznek. Itt tartják gyűléseiket a fővárosi tanítóegyesületek, a «Fővárosi Tanítótestület», a «Népnevelők Egyesülete». Újabban a Szabad Lyceum rendez a Kaszinóban előadás-sorozatot a tudományok köréből, ú. m. egyelőre a történelemből, nemzetgazdaságból, földrajzból, csillagászatból. Egyszóval a Tanítók kaszinója valóban a *tanítók háza* kicsinyben. Október 16-án szép ünnepélyt tartottak a helyiség kibővülésének örömeire; a kormányt, a főváros előkelő hivatalnokait, Pósa Lajost, a gyermekköltők fejedelmét, több kiváló tanügyi férfit, Heinrich Gusztávot a tanügyi kongresszus volt elnökét, a fővárosi sajtó számos képviselőjét látta a kaszinó vendégeiül. Az ünnepen *Móra István*, az országhírű tanítóköltő, gyönyörű költeményt olvasott fel; *Száva János* titkár pedig szép beszédben méltatta a nap fontosságát. Az ünnepet fényes és vidám lakoma követte. Adja Isten, hogy virágozzék ez a hasznos intézmény, mint a tanítói erőben gyarapodó társadalmi életnek szép alkotása! Teljesüljenek az intézményhez fűződő remények!

Kimutatás

az 1897. május 25-től október 29-ig befolyt tagsági díjakról.

1896. II. Marmula János (2 frt).

1897-re: Dr. Baló József, Bedő Dénes, Belle László, Besztercze-Naszódvidéki Ált. Tanító-Egyesület. Borbély Sámuel, Budapesti Tanítótestület, Drescher Irma, Dúzs Mariska, Ember Károly, Hoffmann Amelie, Kolumbán Samu, Dr. Kovács János, Léderer Ábrahám, Nagy Károly, Péterfy Sándor, Radó Vilmos, Rybár István, Reichheld Károly, Sándor Domokos, Szőke Jolán, Szöllösi István, Ujváry Mihály, Végler Gyula, Dr. Veszely Ödön (4—4 frt).

1897. I.: Menich Antal, Mihalicska István (2 frt).

1897. II.: Bellosits Bálint, Bene Gyula, Bocskay Kristóf, Józsa Károly, Macskássy Sándor, Mihalicska István, Molnár László, Nágel Sándor, Scherer Sándor, Vashegyi népiskola (2—2 frt.)

Budapesten, 1897. okt. 29.

Komáromy Lajos.
egyesületi pénztárnok.